

Některé otázky vzniku manželství*)

MICHAELA ZUKLÍNOVÁ

„MATEŘSTVÍ, MANŽELSTVÍ A RODINA
JSOU POD OCHRANOU STÁTU.“

Že tento 26. článek Ústavy ČSSR není pouhou proklamací, můžeme dnes v socialistickém Československu vidět na každém kroku. Péče, jakou KSČ věnuje naší mladé generaci, jak se o tom můžeme přesvědčit v usneseních a závěrech posledních dvou sjezdů strany a mnohých zasedání nejvyšších stranických orgánů, podpora, pomoc a ochrana, které náš stát dává mladým manželstvím, ženám a matkám, rodinám s malými dětmi a mladým lidem vůbec, o čemž svědčí četné právní předpisy (zavádějící nejrůznější výhody a úlevy) z nedávné doby, ukazují na význam, jaký je především mateřství a rodině v naší socialistické společnosti přikládán.

Stálý vzrůst funkce manželství jako společensky nejadekvátnějšího základu mateřství a rodiny — základní buňky společnosti a státem preferovaného soužití muže a ženy, vyvolává, můžeme dokonce říci — nutnost zabývat se jím a otázkami s ním souvisejícími po všech stránkách a ve všech úrovních.

Neměli bychom však jako právníci chtít tvrdit, že právo a právní metody výzkumu jsou anebo by měly být v tomto směru využity primárně. Musíme si být vědomi, že i když manželství, a z určitého aspektu i rodina, jsou právními instituty, jde především o jevy biologické a společenské, a byť jako fenomény sociální, může je právo, systém pravidel chování vyjádřených ve formě státem uznané, postihnout, regulovat, společensky vhodně zaměřovat a kontrolovat jen do určité, a třeba říci — vlastně jen velmi malé, míry. Naopak je to zase jen a pouze právo, které je objektivně vzato jediné schopno efektivně ovlivňovat vznik, trvání, popřípadě i zánik manželství tak, jak je to politicky optimální.

Manželství jako podstata manželských a základ rodinných vztahů musí

*) Tato stať vznikla přepracováním značně širší (nepublikované) práce o vzniku a neplatnosti manželství; byly vypuštěny zejména partie o právní povaze manželství a o vývoji práva manželského a rodinného, resp. o úpravě manželskoprávních a rodinněprávních institutů v minulosti, a ponecháno jen tolik, co bylo nezbytné, aby zůstala zachována jednotu pojetí; ostatní části byly upraveny a doplněny tak, aby odpovídaly účelu této stati.

být především pevným, trvalým a harmonickým společenstvím muže a ženy, aby mohlo splnit svůj společenský účel. Výchova dětí, v níž hrají rodiče rozhodující úlohu, vedení dětí od narození až do chvíle, kdy se stanou platnými občany své vlasti, výchova nové generace, za jejíž všestranný rozvoj jsou rodiče odpovědní celé společnosti, to jsou jen některé z vážných úkolů, které rodičům, tedy obvykle manželům, společnost a stát ukládají. Zároveň však nelze přehlédnout skutečnost, že značné procento uzavíraných manželství figuruje posléze v rozvodových statistikách, že většina z těchto rozvedených manželství nechala za sebou potomky, a víme, jak může rozvod rodičů na psychiku a vůbec zdravý vývoj dětí působit.

A proto, i když vím, že právní (ovšem především sociální, biologické, etické atd.) problematice manželství bylo již věnováno dosti místa, a jsem si vědoma toho, že teoretické úvahy o právních stránkách manželství se pravděpodobně čísel v rozvodových statistikách pozitivně nedotknou, domnívám se, že další krátké zamyšlení nad manželstvím nemůže být nikterak na škodu.

V této stati bych se chtěla zabývat pouze některými aspekty právní problematiky manželství, zejména jeho vzniku a otázek neplatnosti, a zároveň uvést srovnání jejich úpravy v právních řádech evropských socialistických států.

I. INSTITUTY PŘEDCHÁZEJÍCÍ VZNIKU MANŽELSTVÍ

Instituty, které předcházejí vzniku manželství, nazýváme obvykle ty (právní nebo mimoprávní) skutečnosti, které musí nastat, resp. ty úkony (právní nebo mimoprávní), které musejí buď nupturienti nebo osoba třetí učinit, aby bylo možno přistoupit k vlastnímu uzavření manželství.

Historické normativní systémy, zejména právo kanonické, vytvořily celé soustavy takových přípravných úkonů a také je náležitě propracovaly. Mezi přípravné úkony tradičně patřily zasnoubení, ohlášky, zkoušky snoubenců a poučení snoubenců o jejich příštích úkolech; někdy sem bývalo řazeno i zjišťování, popř. odstraňování manželských překážek.

Socialistický, resp. lidově demokratický, stát zmenšil okruh těchto předšňatkových úkonů na minimum. Bylo upuštěno (s dále uvedenou výjimkou) od institutu zasnoubení i od ohlášek. Jejich úlohu do určité míry převzala v některých manželsko-rodinných právních systémech registrace, resp. žádost o ni, a (stručně řečeno) tzv. čekací doba (deliberační lhůta — tj. období mezi podáním žádosti o registraci a vlastním aktem registrace manželství), v ostatních pak (byť zpravidla není zákonem časově vymezena, a může proto být prakticky i nulová), doba, která uplyne od podání žádosti o uzavření manželství k sňatku. Funkci přípravných úkonů však dnes plní především tzv. prohlášení, popř. stanovená povinnost předložit před uzavřením manželství oddávajícímu orgánu určité doklady nebo potvrzení.

1. *Zasnoubení*. Zmínku o (povýtce neprávním) institutu zasnoubení obsahuje jediný z manželsko-rodinných kodexů socialistických¹⁾ států, rodinný zákoník NDR z r. 1965: plní-li partneři před uzavřením manželství povinnost (doporučenou jim zákonem) seznámit se navzájem se svými charakterovými vlastnostmi, zájmy a celým způsobem života, aby zjistili, zda jsou dány předpoklady k uzavření manželství — životního svazku a k založení rodiny, mohou svou vůli k tomu vyjádřit zasnoubením.²⁾ Zasnoubení zde tedy není (oproti kupř. římskoprávnímu a středověkému germánskému pojetí) chápáno jako slib uzavření manželství, nýbrž daleko spíše jako vnější výraz vztahu mezi mužem a ženou, kteří k sobě mají v budoucnu patřit jako manželé.

Přes značnou kusost úpravy je třeba, podle mého názoru, považovat přístup německého zákonodárce za správný. Zasnoubení je totiž dosud živou a užívanou institucí, kterou, obdobně jako mnohé jiné, nelze z vědomí odstranit tím, že ji zákonodárce „opomene“. Odhlédneme-li od toho, že je tu jistá pravděpodobnost, že zasnoubení nebo jiný, jeho funkci plnící popřípadě i *právní* institut,³⁾ by mohlo pomoci předejít některým případům neuváženého uzavření manželství, popřípadě i od toho, že by právní úprava v tomto směru byla zřejmě žádoucí i z hlediska vzniku a uplatňování práva na náhradu škody, resp. na vydání neoprávněného majetkového prospěchu, vzniklých z jednání jednoho ze snoubenců, zůstává tu ještě celá oblast „jazyková“.

Socialistické kodexy o manželství a rodině ve své naprosté většině nejen že neupravují a neobsahují pojem zasnoubení, ale zpravidla nepoužívají ani pojem snoubenec.⁴⁾ Je pochopitelné, že by nebylo logické používat

1) Pokud užívám pojmu, resp. označení „socialistický“, rozumím tím popř. i lidové demokratický. Jsem si vědoma této nepřesnosti vůči některým státům světové socialistické soustavy (v Evropě), avšak v zájmu jednoduchosti a stručnosti je tato zkratka potřebná. Uvědomuji si dále, že mezi tyto země nelze řadit bez dalšího Albánii. Proto pokud v dalším cituji i manželskorodinný kodex albánský, činím tak spíše pro srovnání a z důvodů historické podobnosti.

2) FGB § 5 odst. 3 — cit. (stejně jako v ostatních případech i u všech dalších kodexů) podle „*Familiengesetze sozialistischer Länder*“, Berlin 1971.

3) Pokud jde o právní, resp. mimoprávní povahu zasnoubení, odkazují na vyčerpávající výklad J. Haderky v práci „*Uzavření manželství z hlediska právního*“, Academia, Praha 1977, str. 31 a násl., s nímž jsem zajedno.

4) Výjimkami v tomto směru jsou zákoník BLR z r. 1968, ve znění novely z r. 1973, který promiscue užívá termínů „osoby, které spolu chtějí uzavřít manželství“ a „snoubenci“ (čl. 6 odst. 2 BKSB), zákoník, resp. základní zákon o manželství SRFJ z r. 1946, ve znění novel (v SRFJ byly po r. 1973 postupně vydány manželskorodinné kodexy jednotlivých svazových republik; ve svém průměru, pokud lze tohoto obratu použít, se však ani v předmětných otázkách od celosvazového ZZM neodchýlily; v dalším textu proto v zájmu stručnosti cituji podle ZZM) a zákoník MLR z r. 1952, ve znění novel z let 1957, 1960 a 1974, které užívají střídavě termínů „ženich a nevěsta“, „osoby uzavírající manželství“ a „snoubenci“ (čl. 15, 24, 27 aj. ZZM a §§ 2, 3, 5 aj. MRK), a nakonec i náš právní řád, kde je pojem „snoubenec“ používán např. v zák. č. 263/1949 Sb. o matrikách, ve vyhl. fed. min. vnitra č. 22/1977 Sb., kterou se vydávají bližší předpisy k zákonu o matrikách, v usnesení vlády ČSR č. 267/1973 o organizaci předmanželského poradenství aj.

pojmu, který nemá žádný, tj. ani právní ani faktický podklad. Na druhé straně to však vede k tomu, že je nutno jednoduchý a vžitý pojem „snoubenci“ opisovat často krkolomnými výrazy – „občané, kteří spolu chtějí uzavřít manželství“, apod. (§§ 2, 4, 6, 7 ZR ČSSR), „osoby hodlající vstoupit do manželství“ (např. čl. 4 KRO PLR z r. 1964, ve znění novely z r. 1975), „budoucí manželé“ (např. § 6 FGB), „partneři uzavírající manželství“ (čl. 14, 15 KBS RSFSR z r. 1969).

S pojmem „zasnoubení“ i s pojmem „snoubenci“ se však přece setkáváme takřka denně. Používá je i představitel státního orgánu – snad každý zastupce národního výboru, před nímž se sňatek uzavírá, oslovuje muže a ženu, kteří chtějí spolu před ním uzavřít manželství – „vážení snoubenci“.

2. *Čekací lhůta.* Tzv. čekací, nebo snad lépe (obligatorní) deliberační lhůta, kterou, žel, čs. ZR nezná,⁵⁾ je výslovně upravena ve třech manželsko-rodinných zákonících evropských socialistických států: historicky nejdříve v SSSR, dnes v čl. 9 odst. 4 Zásad pro manželské a rodinné zákonodárství z r. 1968 a např. v čl. 14 KBS RSFSR, v PLR v čl. 4 KRO a nově v MLR v § 3 odst. 2 MRK. Přes rozdíly ve formulacích uvedených úprav jde ve všech případech o stanovení jednoměsíční (v MLR 30denní) lhůty, která musí uběhnout od okamžiku, kdy nupturienti podali žádost o uzavření, resp. registraci manželství (a kdy popř. předložili potřebná písemná prohlášení a doklady), do chvíle, kdy je sňatek realizován. Všechny cit. zákony také připouštějí za podmínky existence důležitých důvodů odchýlení se od stanovené lhůty, a to jak směrem dolů, tak i nahoru (pouze RSFSR s omezením na tři měsíce), a s tím, že o povolení výjimky rozhoduje orgán nebo osoba nadřízená orgánu nebo osobě oddávající.⁶⁾

3. *Prohlášení, doklady, jiné předpoklady uzavření manželství.* Zájem státu na zdravých mezilidských vztazích, především na zdravé rodině, na zdravém novém pokolení, vede nutně k tomu, že právo nejen zakazuje sňatky, které by odporovaly etickým, genetickým a sociálním názorům, poznatkům a požadavkům ve společnosti panujícím, popř. existujícím, ale též vyžaduje od občana socialistického státu poměrně značnou dávku charakternosti a občanské cti. Tzv. prohlášení snoubenců, a to zejména o tom, že jim nejsou známy okolnosti vylučující uzavření jejich manželství, zavedená manželsko-rodinnými kodexy socialistických států, spoléhají především na budoucí manžele, že podle své cti, vědomí a svědomí sdělí zastupci státu pravdu. Kromě prohlášení nařizují ovšem všechny kodexy,

⁵⁾ Určitý náznak takové lhůty, byť pro případy jedinečného druhu, obsahuje cit. vyhl. fed. min. vnitra č. 22/1977 Sb., která v § 48 odst. 5 stanoví, že některé doklady, které jsou povinny k žádosti o uzavření manželství přiložit cizinci, musí být MNV předloženy alespoň tři měsíce před zamýšleným dnem sňatku, přičemž ze závažných důvodů může MNV tuto lhůtu přiměřeně zkrátit nebo prominout.

⁶⁾ Obdobné ustanovení zná i právní řád NDR. Paragraf 7 zákona o osobním stavu z r. 1956, ve znění z r. 1966, stanoví pro obvyklé případy mezi přihlášením u osobního úřadu a uzavřením manželství lhůtu 4 týdnů.

popř. předpisy je provádějící, dále předložení určitých stanovených dokladů, které mají dosvědčovat způsobilost (popř. některé její stránky) nupturientů k uzavření manželství. Některé zákoníky navíc požadují, aby snoubenci o uzavření manželství předem písemně požádali.

A. Čs. úprava

Nakolik manželství odpovídá tomu, co od něj nejen manželé sami, ale i naše socialistická společnost očekává, závisí především, i když pochopitelně nikoli výlučně, na vzájemném vztahu toho kterého muže a té které ženy, na „správnosti“ vzájemné volby partnerů, na charakteru, vlastnostech, schopnostech atd. každého z nich. Není to sice věcí práva, zejména pokud jde o výběr partnera,⁷⁾ ale přesto zde zákon snoubencům určitým způsobem pomáhá, doporučuje jim, aby před tím, než spolu manželství uzavřou, poznali navzájem své charakterové vlastnosti a svůj zdravotní stav (§ 2 ZR), a vyvarovali se tak nedorozuměním, která by mohla negativně poznamenat jejich pozdější společný manželský život.

Kromě tohoto práva (resp. spíše právem doporučené možnosti) mají však snoubenci i určité *povinnosti*, jimž musejí před uzavřením manželství (s výslovně stanovenými možnými výjimkami) učinit za dost. Jde jednak o učinění prohlášení, jednak o předložení dokladů.⁸⁾

Prvním právním předpisem u nás, který obsahoval pojem „prohlášení“ byl Zákon o právu rodinném z r. 1949. Par. 3 tohoto zákona stanovil: „Snoubenci jsou povinni... prohlásit, že jim nejsou známy okolnosti, které by uzavření zamýšleného manželství vylučovaly, a že je jim znám zdravotní stav jich obou.“ Podobné ustanovení má i ZR v § 6: „Občané, kteří hodlají uzavřít manželství, jsou povinni... prohlásit, že jim nejsou známy okolnosti, vylučující uzavření manželství, a že oba navzájem znají svůj zdravotní stav.“ Obě tato prohlášení jsou uváděna jednak písemně ve formuláři žádosti o uzavření manželství, jednak potom ústně prostřednictvím matrikáře, který při svatebním obřadu snoubence oddávajícímu představuje. Neobdrží-li oddávající tato prohlášení, nesmí (podle ZR a cit. vyhl.) přistoupit k přijetí prohlášení „hlavního“, tj. prohlášení muže a ženy, že spolu vstupují do manželství.

Prohlášení snoubenců o tom, že jim nejsou známy okolnosti, které by uzavření jejich manželství vylučovaly, přikládá zákon největší význam. Je to možno usoudit z toho, že podle § 7 ZR jsou snoubenci povinni toto pro-

⁷⁾ K otázce svobody v tomto směru srov. zejména B. Engels: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu, VK ML Svoboda, Praha 1948, zejména str. 79 a 81.

⁸⁾ Pokud bychom ovšem chtěli zachovat postup v souladu s tím, v jakém pořadí je (obvykle) třeba jednotlivé úkony činit, bylo by třeba začít od *žádosti o uzavření manželství*. Tuto žádost jsou povinni snoubenci podat písemně a uvést v ní svá osobní data, učinit určitá — viz dále v textu — prohlášení, připojit potřebné doklady, uvést uvažované místo a čas sňatku, popř. i jména svědků. (J. Haderka v cit. práci, str. 243 a násl., předkládá poněkud odlišné formální řešení, resp. spíše dělení prohlášení nupturientů. J. Haderka ostatně vůbec celý akt uzavření manželství pojímá právně specifickým způsobem.)

hlášení učinit (proti ostatním) i tehdy, když jiné formální náležitosti sňatku vyžadovány nejsou, tedy i v případě přímého ohrožení nupturientova života.

Pro zdravé manželství a potomstvo z něho vzešlé je jistě význam takového prohlášení nepopíratelný. Ještě větší roli v tomto směru však, podle mého názoru, hraje, resp. podle okolností hrát může, *prohlášení snoubenců o vzájemné znalosti jejich zdravotního stavu*. Nelze myslím úplně souhlasit se stanoviskem důvodové zprávy k Zákonu o právu rodinném, kde se mj. uvádí: „...uložit přímo povinnost snoubencům, aby se podrobili lékařské prohlídce, nebylo považováno při vyspělosti našeho lidu za nutné, ježto důležitost zdraví snoubenců pro zdárné splnění účelu manželství je obecně známa.“ Domnívám se totiž, že v otázce tak nesmírně důležité nelze ani při nejlepší vůli spoléhat jen a pouze na chtění a tvrzení, popř. vyspělost samotných snoubenců, ovlivněné namnoze úplně jinými (zpravidla objektivně nepostižitelnými) faktory, a proto také *leges imperfecta*, jakými §§ 2 a 6 ZR jsou, považuji vzhledem k nepochybně značnému významu jejich dispozic za nedostatečné.

Poněkud odlišnou povahu má další prohlášení — *prohlášení o přijetí manželů* — event. *prohlášení dohody o přijetí jejich dětí*. Svým způsobem nejistý stav vytvořený Zákonem o právu rodinném (§ 17) odstranil ZR stanovením *povinnosti* snoubenců při uzavření manželství souhlasně prohlásit, zda příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným, či zda si ponechají svá příjmení dosavadní (§ 8 odst. 1 ZR). V případě, že se snoubenci dohodnou pro druhou možnost, jsou dále povinni prohlásit, které z obou příjmení bude příjmením jejich společných dětí (tamtéž).⁹⁾

V souvislosti s prohlášením o přijetí se naskytá zajímavá otázka, byť praktickým problémem se asi stane zřídka. Zákon zde ukládá snoubencům povinnost; jaké následky bude mít její nesplnění? (Stranou na tomto místě ponechávám celkem nesporný — podle mého mínění — fakt, že nedostatek prohlášení o přijetí, stejně jako nedostatek prohlášení o znalosti zdravotního stavu a neznalosti okolností, které by uzavření manželství vylučovaly, nečiní manželství neplatným, natož pak nicotným.)¹⁰⁾ Zásadně mohou nastat tři situace. Předně: na prohlášení přijetí se vůbec zapomene, tj. nebude uvedeno v písemné žádosti o uzavření manželství, matrikář i oddávající opomenou snoubence upozornit atd. Domnívám se, že pro tento případ je třeba soudit, že manželům zůstanou jejich příjmení dosavadní a budou-li v budoucnu chtít, budou je muset změnit podle zák. č. 55/1950 Sb. o užívání a změně jména a příjmení. (Otázku, jaké příjmení by měly děti z manželství, při jehož uzavření by k takovému totálnímu opomenutí došlo, si netroufám řešit.) Druhou situaci představuje případ, kdy se sice na prohlášení nezapomene, ale snoubenci se nedohodnou. Zde by pravděpodobně k uzavření manželství nedošlo, neboť oddávající by jen stěží mohl

⁹⁾ Zákon zde výslovně nestanoví povinnost, ale výraz „*prohlásí*“ je v souvislosti s ostatním obsahem, zejména s ustanovením předchozího odstavce, zřejmě třeba chápat jako příkaz.

¹⁰⁾ Tzv. prohlášení nelze považovat za právní úkony ve vlastním slova smyslu, neboť nevyvolávají právní následky, které právní předpisy s právními úkony, tj. s projevy vůle, spojují. Můžeme o nich říci, že tvoří předpoklad sňatku; mají pro uzavření manželství asi takový význam, jako výpis z evidence nemovitostí pro převod nemovitosti, resp. registrace takového převodu.

snoubencům oktrojovat své řešení, byť jako arbitrární. Třetí možnost je variantou předešlé: manželé se výslovně nedohodnou a oddávající, popř. matrikář řeší otázku víceméně automaticky podle pravidelného uzů — manželé budou mít příjmení mužovo. Takové rozhodnutí správního (byť pro změnu příjmení věcně nepřislušného) orgánu zřejmě nelze považovat a priori za neplatné, a proto manželé by svou případnou nespokojenost (roz. dodatečnou) s takovým rozhodnutím museli řešit podle citovaného zákona o užívání a změně jména a příjmení.

Jen z toho, co bylo právě uvedeno, je zřejmé, že tyto otázky by potřebovaly přesnější legislativní úpravu, popř. jiné řešení, které by naprosto odstranilo možnost pochybení.

Doklady, které mají snoubenci před uzavřením manželství předložit, vymenovává § 48 již cit. vyhl. č. 22/1977 Sb. Zde se proti ZR (§ 6) navíc stanoví, že snoubenci, a to oba, musejí ke své písemné žádosti o uzavření manželství (podané u příslušného národního výboru) přiložit rodný list, doklad o státním občanství, potvrzení o místě pobytu a o rodinném stavu. Doklady mají být v prýpise nebo opise, avšak u čs. státních občanů mohou být (kromě rodného listu) nahrazeny občanským průkazem, u vojáků též průkazem vojáka z povolání, resp. vojenským průkazem vojáka vykonávajícího vojenskou činnou službu.

Další doklady se požadují od některých „zvláštních“ skupin osob: od nezletilých starších 16 let a od duševně chorých¹¹⁾ — pravomocné rozhodnutí soudu o povolení uzavřít manželství, od cizinců — vysvědčení o právní způsobilosti o uzavření manželství nebo doklad o tom, že jeho předložení bylo prominuto, dále doklad, jímž lze prokázat totožnost a potvrzení o povolení k pobytu v ČSSR, které však (srov. § 48 odst. 3) musí být požadováno vždy, od osob, které již dříve byly oddány — buď pravomocný rozsudek soudu o rozvodu, resp. rozluce¹²⁾ nebo o prohlášení manželství za neplatné anebo úmrtní list manžela či pravomocné rozhodnutí o prohlášení manžela za mrtvého.

Je-li předložení dokladů¹³⁾ spojeno s překážkou těžko překonatelnou, může je příslušný (roz. oddávající) národní výbor *prominout*.¹⁴⁾ Je skutečností, že se případy, kdy snoubenec nemá (třeba prostě zapomene) příslušné doklady, stávají a státní orgán je žel odkázán pouze na důvěru v čest a charakter občana. Domnívám se, že konstatování víry a důvěry je v tomto směru poněkud nedostatečné. Větší opodstatněnost prominutí předložení dokladů je ovšem dána, a s tím je třeba zřejmě bez výhrad souhlasit, v pří-

¹¹⁾ Duševně chorými je zde třeba — v souladu se zákonem — rozumět osoby stížené takovou duševní poruchou, která by měla za následek (alespoň) omezení způsobilosti k právním úkonům. Stranou ponechávám značnou problematičnost zjišťování kvalifikovaného stupně duševní poruchy matrikářem, popř. oddávajícím.

¹²⁾ Pro rozvody vyslovené cizím soudem platí zvláštní ustanovení — srov. § 48 odst. 1 písm. f) cit. vyhl.

¹³⁾ Toto se týká jen rodného listu, dokladu o státním občanství, potvrzení o místě pobytu a o rodinném stavu, úmrtního listu a soudního rozhodnutí o prohlášení předchozího manžela za mrtvého a rozhodnutí o rozvodu či o rozluce. Ostatní doklady je třeba předložit vždy (s výjimkou případu uvedeného v § 7 ZR) — bez nich manželství nelze uzavřít. Tento závěr plyne ze systematického výkladu ust. § 6 odst. 3 ZR.

padě *nebezpečí smrti* snoubence nebo snoubenců, kdy jde o prominutí ex lege — národní výbor pak tedy má posuzovat jen to, zda tu stav předpokládaný ustanovením § 7 ZR je či není.¹⁵⁾

B. Přehled o úpravách o manželsko-rodinných kodexech evropských socialistických států¹⁶⁾

I když všechny evropské socialistické právní řády jsou si jako celky velmi podobné, přece v jednotlivostech mezi nimi existují často i významné odchylky. To platí vedle ustanovení o zasnoubení a deliberační lhůtě i o dalších předšňatkových přípravných úkonech, resp. náležitostech.

Většina zákoníků požaduje předložení písemné (popř. ústně do protokolu učiněné) *žádosti* o uzavření, resp. registraci, manželství. K této žádosti je obvykle třeba předložit doklady obdobně jako je to stanoveno čs. předpisy. V tomto směru také zpravidla existuje možnost osvobození, popř. prominutí (v PLR výjimečně orgánem soudním — srov. čl. 3 odst. 2 KRO).

Prohlášení, že snoubencům nejsou známy okolnosti, které by bránily uzavření jejich manželství, je vyžadováno ustanoveními všech manželsko-rodinných kodexů, s výjimkou kodexu NDR. Kodex RSFSR požaduje navíc sdělení údaje o tom, zda a kolikrát muž či žena byli oddáni a zda mají děti (srov. čl. 150 KBS).

Pokud jde o prohlášení o znalosti zdravotního stavu: zákoníky NDR, PLR, MLR a Albánie ustanovení v tomto směru neobsahují žádné. Rumunský kodex (z r. 1953, ve znění novel z let 1956 a 1966) má normu obdobnou našemu § 6 ZR (srov. čl. 10 KRK). Jugoslávský ZZM stanoví povinnost snoubenců prohlásit, že se navzájem informovali o svém zdravotním stavu, zvláště s ohledem na tuberkulózu a pohlavní nemoci. Zákoním RSFSR stanoví mezi úkoly matričního orgánu mj. i povinnost zjistit, zda snoubenci jsou oboustranně informováni o svém zdravotním stavu a o rodinných poměrech (srov. čl. 150 KBS).

Příkladnou a následováníhodnou výjimkou je pak zákoník bulharský. Ten ukládá v čl. 5 nupturientům povinnost předložit oddávajícímu lékařské potvrzení (osvědčení) o tom, že žádný z nich není stížen některou z nemocí uvedených v čl. 9 BSKB, jenž uvádí kategorie osob, které nemohou uzavřít manželství.¹⁷⁾

¹⁴⁾ Poněkud odchylně stanoví § 48 odst. 4 cit. vyhl., že MNV může v takovém případě připustit nahrazení *některých* nebo *všech dokladů*, tedy nejen oněch uvedených v pozn. 13, čestným prohlášením, popř. upustit od jejich předložení. Benevolenci předpisu v tomto směru nepovažují vzhledem k významu manželství za správnou a jsem toho názoru, že by naopak byla na místě úprava přísnější.

¹⁵⁾ Dalším dokladem, ovšem *sui generis*, je speciální plná moc, která je potřebná při uzavření manželství zmocněncem; bude o ní hovořeno v souvislosti se sňatkem.

¹⁶⁾ Tato a další obdobné stati (ozn. písm. B) uvádějí kodexy jen v přehledech; více nepovažují pro tento příspěvek za potřebné.

¹⁷⁾ Jedná se konkrétně o duševní choroby, dušební slabost, která může vést ke zbavení svéprávnosti, a o choroby, které mohou vést ke vzniku vážného nebezpečí pro život nebo zdraví potomků či pro život nebo zdraví manželského partnera. (V na-

Konečně je ještě třeba uvést do jisté míry zvláštní předpis maďarský (nař. min. zdrav. MLR č. 5/1973), který stanoví povinnost nupturientů mladších 35 let obligatorně (pokud tak neučinili již v souvislosti s předchozím manželstvím) absolvovat před uzavřením manželství konzultaci o rodičovství. Matrikář je povinen odepřít svou asistenci uzavření manželství, jestliže mu nebylo předloženo potvrzení o tom, že se snoubenci konzultaci podrobili.

Otázku *příjmení* manželů řeší jednotlivé zákoníky (pokud vůbec její úpravu obsahují a neponechávají ji jiným, zejména správním předpisům — srov. SSSR, SRFJ, RSR; ustanovení o příjmení dětí nemá žádný) specificky, tj. ve shodě s tím, jak se v tom kterém státě příjmení, a to především manželčino, tvoří.

Zákoník NDR (§ 7) má jednoznačné, rigorózní ustanovení — „manželé mají společné příjmení“, čemuž je zřejmě třeba rozumět tak, že snoubenci musejí prohlásit (neodvolatelně, resp. nezměnitelně), které ze svých příjmení si zvolí jako příjmení společné.

Polský systém je (např. oproti našemu) v otázce příjmení složitější. Na rozdíl od úpravy platné do 29. 2. 1976, podle níž byla k volbě příjmení oprávněna jenom žena, může nyní volit i muž. Každý z manželů má tedy dnes možnost buď si ponechat své příjmení dosavadní, nebo své příjmení připojit k příjmení druhého manžela, anebo v manželství nést jen příjmení druhého manžela. Pokud si manželé výslovně příjmení nezvolí, platí, že si žena zvolila příjmení manželovo a muž si své ponechal. V případě, že spojením dvou příjmení vznikne výraz o více než dvou slovech, je třeba, aby se manžel, resp. manželé rozhodli, které ze slov svého příjmení vyloučí (čl. 25 KRO). Obdobná úprava platí i podle bulharského zákoníku (čl. 7 BSKB).

Nejsložitější (což je dáno komplikovaností maďarského jazyka) úpravu obsahuje novelizovaný předpis § 26 MRK. Příjmení zde může volit pouze žena a má možnost buď přijmout příjmení i jméno manžela s příponou, která označuje provdání, nebo k takto vytvořenému jménu může ještě připojit své příjmení a jméno, či může přijmout jen příjmení manžela s příponou označující provdání a připojit své příjmení a jméno, nebo přijmout příjmení manžela a připojit své (křestní) jméno, anebo konečně si může ponechat své dosavadní příjmení a jméno. Přitom je stanovena výslovná povinnost ženy volbu příjmení a jména vykonat.

*

Závěrem k problematice institutů předcházejících vzniku manželství je snad jen třeba znovu zmínit jejich specifickou povahu.¹⁸⁾ Vesměs o nich

posled uvedeném případě však výjimku ze záповědi představuje okolnost, že druhý nupturient je o chorobě informován.)

¹⁸⁾ Je sice zřejmé, že se nejedná o právní úkony např. ve smyslu § 34 OZ, ale povahu právního institutu jim nelze upřít.

totiž platí, že jejich existence či neexistence ať již před uzavřením manželství, nebo při samotném sňatku není pro platnost manželství právně významná,¹⁹⁾ a to i přes zavazující charakter dispozic norem, které je upravují. Nejenže kodexy neobsahují výslovné sankce za nesplnění stanovených povinností (v tomto směru), ale ani z výkladu dotčených, souvislých i ostatních ustanovení manželsko-rodinných zákoníků nelze usoudit, že nedostatek např. některého z prohlášení by mohl činit manželství posléze uzavřené neplatným.

Tento fakt by mohl vést k otázce, proč tyto tzv. přípravné úkony zákonodárce vůbec upravuje, popř. proč je upravuje dokonce prikazujícími normami, když — koneckonců — na jejich vykonání, resp. učinění zásadně netrvá. Vedle důvodu povýtce neprávniho, totiž že takových ustanovení existuje v našem i jiných právních řádech dost a dost, je, myslím, třeba poukázat především na zájem státu vyjádřit takto vážnost aktu vstupu do manželství a na snahu regulovat tímto způsobem, resp. již v této „fázi“, vznik manželství a takového charakteru manželství, jaké je pro stát, a především pro socialistický stát, vhodné, potřebné nebo i nutné. S ohledem právě na tuto okolnost by však, domnívám se, bylo možné alespoň u některých přípravných institutů pomýšlet na jejich sankcionování, resp. na vyjádření jejich závaznosti formou stanovení negativních následků pro manželství uzavřené přes jejich neexistenci.

II. VZNIK MANŽELSTVÍ. FORMA SŇATKU

Vznikem manželství rozumíme obvykle veškeré úkony nezbytně nutné k tomu, aby se nupturienti stali manželi, a to zpravidla v průběhu slavnostního obřadu, který nazýváme sňatkem.

Vývoj institutu vzniku manželství představuje nesporně jednu z nejzajímavějších kapitol historie lidské společnosti. K tomu, aby sňatek nabyl dnes užívané formy, bylo třeba velmi dlouhé doby a mnoha dějinných zvratů. Nemůžeme sice zřejmě tvrdit, že by se dnešní, socialistické manželství — jako státem a společností aprobovaný vztah mezi mužem a ženou založený způsobem státem požadovaným — lišilo nějak zásadně od monogamního manželství jiných dějinných epoch, společenskoekonomických formací, můžeme to však (vedle účelu manželství) říci o formě jeho vzniku.

Zkoumáme-li samu formu vzniku monogamního manželství, musíme se nutně zastavit u dvou mezníků jejího vývoje. Prvním z nich je „tridentinský sňatek“, druhým forma vzniku manželství, jak ji upravilo a upravuje socialistické manželské právo.

Kánon první, tzv. Caput „Tametsi“ *Decreti de reformatione matrimo-*

¹⁹⁾ Mohlo by se snad zdát, že výjimku z tohoto pravidla tvoří případ obligatornosti žádosti o registraci manželství. Domnívám se však, že o výjimku nejde, neboť tato žádost se svou podstatou zásadně od přípravných úkonů liší — je třeba ji (vzhledem k charakteru vzniku manželství registrací) považovat za součást uzavření manželství a nikoli za přípravný úkon.

nii²⁰⁾ stanovil mj. asi toto: Neplatné je každé manželství, které bylo uzavřeno jinak než před přítomným duchovním a dvěma nebo třemi svědky. Tak byla poprvé jednoznačně dána forma manželské smlouvy, od níž nebylo možno se odchýlit, na jejímž zachování církev bezvýjimečně trvala.

Po více než 450 letech, v prosinci 1917, vydal sovětský stát dekrety „O rozvodu manželství“ a „O občanském sňatku, dětech a vedení matrik“, které stanovením obligatorní registrace manželství u sovětských matričních orgánů představovaly jednak zásadní průlom do pravomoci církve v manželských věcech, jednak zrušení smluvní podstaty manželství — byly prvním krokem na cestě vzniku vpravdě socialistického manželství. Sekularizace manželství a obligatorní civilní forma jeho vzniku se posléze staly základem manželského a rodinného práva i ostatních lidově demokratických, resp. socialistických států. Tak můžeme dnes konstatovat všeobecně platnou zásadu: *Manželství se uzavírá před orgánem státu vzájemným shodným prohlášením muže a ženy, že si přejí spolu vstoupit do manželství.*

A. Čs. úprava

1. Paragraf 3 ZR stanoví: „Manželství se uzavírá souhlasným prohlášením muže a ženy před orgánem státu, že spolu vstupují do manželství, a to veřejně a slavnostním způsobem v přítomnosti dvou svědků.“

Pod pojmem „*souhlasné prohlášení*“ stěží můžeme dnes chápat vzájemný shodný projev vůle, tedy smluvní konsens sui generis, kterým by snoubenci sobě navzájem sdělovali, že spolu vstupují do manželství. Daleko spíše, v souladu s právním vědomím vlastním socialistické společnosti, jím musíme rozumět takové (dva) vzájemné, obsahově shodné, k uzavření manželství směřující projevy vůle, které oba snoubenci činí zároveň nejen vůči sobě, nýbrž i vůči státnímu orgánu, zástupci státu, který požaduje, aby občané uzavírali civilní sňatek.²¹⁾ Mezi déletrvajícími a k založení rodiny, resp. plození a výchově dětí určenými vztahy muže a ženy, stát uznává a ochraňuje především manželství. A právě ono prohlášení nupturientů, představující formu a obsah vzniku manželství, vůči státu má za následek uznání manželství státem, resp. je přímo nutným předpokladem k tomu, aby stát manželství jako takové uznal.

Pokud jde o formu samotného prohlášení, je nepochybně již z výrazu „*prohlášení*“ třeba soudit, že je nutno, aby bylo učiněno ústně. Domnívám se však, že (popř. s odvoláním na § 35 odst. 2 OZ) je potřebné souhlasit i s tím, aby prohlášení bylo v případě nutnosti (hluší, němí atd., popř. i cizinci) učiněno třeba i jinak, ovšem takovým způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti o tom, co chtěl dotyčný učinit, resp. vyjádřit.²²⁾

2. *Státním* orgánem, který přijímá prohlášení snoubenců, je místní národní výbor (§ 4 ZR), popř. ten národní výbor, který v tomto případě plní

²⁰⁾ Cannones et decreta Concilii Tridentini, F. Schulte, E. L. Richter, Leipzig 1853, sess. 24 de ref. matrim.

²¹⁾ Srov. zde řešení J. Haderky: cit. práce, zejména str. 255 a násled.

jeho úkoly (obvodní národní výbor, městský národní výbor).²³⁾ Místní národní výbor musí být zároveň věcně i místně příslušný. Věcně příslušný je podle § 4 odst. 1 ZR ten MNV, který je pověřen vést matriky,²⁴⁾ místně pak ten, který vede matriky pro obvod, v němž mají oba snoubenci nebo alespoň jeden z nich bydliště.

Z tohoto i z následujícího ustanovení ZR by bylo lze soudit, že nemá-li ani jeden ze snoubenců místo, kde se trvale zdržuje, resp. kde má úmysl se trvale zdržovat, i když se třeba přechodně nalézá někde jinde, musí mít ke sňatku povolení některého státního orgánu (nejspíše MNV, přičemž by mohl vzniknout spor o jeho místní příslušnost), aby mohl manželství uzavřít tam, kde se právě přechodně zdržuje. Tento závěr by ovšem po mém soudu nebyl správný. Analogicky, podle jiných ustanovení našeho právního řádu, je, domnívám se, třeba pro případ, že ani muž ani žena nemají bydliště, považovat za místně příslušný ten MNV, v jehož obvodu má alespoň jeden ze snoubenců pobyt, tj. kde se zdržuje přechodně, přičemž k tomu žádné povolení není potřebné.

Změněná místní, ale i věcná příslušnost přichází v úvahu ve dvou případech: jednak za existence důležitých důvodů, jednak v situaci, kdy je život nupturienta přímo ohrožen. MNV, který by byl jinak k přijetí prohlášení snoubenců o vstupu do manželství místně a věcně příslušný, je oprávněn (srov. § 4 odst. 2 ZR, § 47 odst. 1 cit. vyhl.), jsou-li pro to důležité důvody, povolit uzavření manželství, a tedy delegovat svou působnost v tomto směru, před jiným (roz. než místně příslušným) místním národním výborem pověřeným vést matriky (změna místní příslušnosti) nebo na kterémkoli vhodném místě (změna místní, popř. i věcné příslušnosti). Slovo „jiný“ NV komentář, myslím, nepotřebuje. Poněkud složitější je to u výrazu „*kterékoli vhodné místo*“. Domnívám se, že jej nelze vykládat příliš extenzivně, nýbrž že je jím třeba rozumět pouze a jen místní národní výbor (vzhledem k ust. § 4 odst. 3 ZR), ale třeba v krajním případě i věcně nepřislušný, tj. nepověřený vedením matrik, a místo, jež sice není obřadní síň MNV ani není v jeho budově, ale je vhodné pro uzavření manželství po všech stránkách, tj. především je v něm zajištěna veřejnost a slavnostnost prohlášení muže a ženy o jejich vstupu do manželství.

„*Důležitými důvody*“ pak jsou zřejmě míněny především nemoc snoubence, popř. snoubenců, vázanost snoubence na určité místo z důvodů pracovních, nebo i okolnost, že místo pobytu snoubenců je z jiného důvodu odlišné od místa jejich bydliště apod. Závažnost, resp. „důležitost“ důvodů,

²²⁾ Vzhledem k tomu, že prohlášení je projevem vůle, je nepochybně třeba, aby splňovalo požadavky, které se na projev vůle (obecně) kladou, tedy náležitosti vůle (existence, resp. danost, vážnost, svoboda, nepřítomnost omylu), náležitosti projevu (srozumitelnost, určitost) a náležitosti vztahu vůle a jejího projevu (nepřítomnost omylu v projevu a vědomých neshod vůle a projevu).

²³⁾ Srov. zákon o národních výborech (úplné znění č. 28/1972 Sb.).

²⁴⁾ Vzhledem k ust. § 5 zák. č. 268/1949 Sb. o matrikách, které umožňuje spojit dva nebo více MNV k vedení matrik, může se stát, že snoubenci sice budou uzavírat manželství před věcně příslušným NV, tedy tím, který vede matriky, ale současně ne před „svým“ NV, tedy MNV v obci svého bydliště.

jež snoubence k žádosti o delegaci MNV vedou, posoudí věcně a místně příslušný MNV a rozhodne sám o žádosti nupturientů. (Značná benevolence v tomto směru je koneckonců pochopitelná.) Delegovaný MNV, jak plyne z ust. ZR, není oprávněn snoubence odmítnout.

3. Zvláštní situace vyvolaná tím, že *život jednoho*²⁵⁾ ze snoubenců je *přímo ohrožen*, vyžaduje zvláštní řešení. ZR (§ 4 odst. 3 a § 7) pomáhá takto postiženým nupturientům tím, že k přijetí prohlášení o vstupu do manželství jednak sám kompetenci MNV deleguje („zákonná licence“, „delegace“), jednak promíjí snoubencům předložení jinak potřebných dokladů. Kompetentním je pak každý místní (obv. či měst.) NV, tedy třeba i místně a věcně nepřislušný.

4. Dalšími požadavky, které ZR (§ 3) na sňatek klade, je *veřejnost a slavnostnost* prohlášení o vstupu do manželství. „Veřejnosti“ je zásadně učiněno zadost již tím, že přijetí prohlášení je svěřeno státnímu orgánu, jehož obřadní síň je třeba za všech okolností považovat za místo veřejnosti přístupné. Veřejnost a slavnostnost je dále zajištěna přítomností dvou svědků.²⁶⁾ Můžeme říci, že veřejnost ve značné míře ovlivňuje a podmiňuje slavnostnost, slavnostnost veřejnost.

5. V souvislosti s místem uzavření manželství je třeba ještě zmínit institut tzv. *konzulárních sňatků*. Par. 5 ZR připouští, aby čs. státní občan uzavřel manželství v cizině *též* před orgánem ČSSR k tomu zmocněným. Výkladem je možno dovodit, že čs. občan může v cizině uzavřít manželství především jinde než před čs. orgánem, tedy před orgánem dotčeného cizího státu.²⁷⁾ Pokud však čs. občan nevyhledá takový cizí státní orgán (nebo ani nemůže, protože onen cizí stát civilní sňatek nezná), může uzavřít své manželství před naším zastupitelským či jiným k tomu pověřeným úřadem. I tam je ovšem nutno (samozřejmě kromě ustanovení o příslušnosti MNV) zachovat všechna pravidla daná ZR pro uzavření manželství.

6. Další mimořádnou formou sňatku je *uzavření manželství zmocněncem* (§ 9 ZR).²⁸⁾ Zvláštní okolnosti takového sňatku vyžadují, aby jej zákon

²⁵⁾ ZR nepočítá s tím, že by manželství chtěli uzavřít oba dva nupturienti ve stejném nebezpečí; domnívám se však, že i v takovém případě by bylo uzavření manželství možné a zvláštní postup by zde byl stejný.

²⁶⁾ ZR svědky nijak nespecifikuje; § 47 odst. 2 cit. vyhl. požaduje pouze zletilost svědků. Další minimální meze způsobilosti k vykonání úlohy svědka plynou přímo z pojmu: svědek musí být schopen fakt uzavření manželství dosvědčit, tedy musí být schopen sňatek vnímat a v případě potřeby vydat o vnímaném svědectví. Svědky proto nemohou být osoby slepé, hluché, choromyslné, duševně slabé atd. (Srov. též výklad J. H a d e r k y v cit. práci, str. 291 a násl.) Vzhledem k uvedenému (odhlédneme-li od vad tělesných) se domnívám, že by bylo vhodné de lege ferenda uvážit záměnu výrazu „zletilost“ výrazem „způsobilost k právním úkonům“.

²⁷⁾ Srov. k tomu zejména ust. § 20 a 36 zák. č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním; slůvko „táž“ myslím nelze vykládat tak, že by šlo o výjimku z výlučné příslušnosti MNV jen ve prospěch zastupitelského úřadu.

²⁸⁾ Tento právní institut převzal ZR v prakticky nezměněné podobě ze Zákona

povoloval jen za existence určitých předpokladů a při zachování určitých stanovených podmínek.

Předpokladem případné možnosti takového způsobu uzavření manželství je danost *důležitých důvodů*. (ZR je blíže neurčuje, a lze tedy mít za to, že mimo důvodu zřejmě nejobvyklejšího, delší nepřítomnosti snoubence (a současně nemožnosti sňatek odložit), je možno za důležitý důvod považovat např. i infekční onemocnění snoubence apod.) O existenci a požadované kvalitě důvodů rozhoduje okresní národní výbor (popř. jiný NV, který plní v tomto případě jeho úkoly — srov. výše), a to zřejmě — v nedostatku výslovného ustanovení — ONV místa bydliště toho nupturienta, který má být při uzavření manželství zastoupen.

Kladné rozhodnutí ONV je první podmínkou uzavření manželství zmocněncem. Druhou podmínkou je (písemná) plná moc, kde podpis zmocnitele je řádně ověřen (u stát. notářství, popř. NV). ZR dále pod sankcí nicotnosti manželství požaduje, aby v plné moci byla přesně označena osoba (uvedením křestního, event. rodného jména a příjmení, popř. i dřívějších, data narození, bydliště apod.), s níž má být manželství uzavřeno. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že zastoupen může být *jen jeden* ze snoubenců, nikoli oba (arg.: „občana“). Tato zvláštní plná moc musí (srov. § 50 cit. vyhl.) dále obsahovat přesné označení zmocněnce i zmocnitele, a rovněž prohlášení o tom, že zmocniteli nejsou známy okolnosti, které by uzavření manželství vylučovaly, o tom, že je mu znám zdravotní stav jeho partnera, a prohlášení o příjmení, popř. dohodu (je ovšem sporné, jak popřípadě lze takové dohody dosáhnout) snoubenců o jejich budoucím manželském příjmení, event. i dohodu o příjmení dětí.

Je sice pravda, že zastoupení při sňatku je institutem manželského práva, soudím však, že zde lze, nebo je dokonce třeba, aplikovat také ustanovení obč. zákoníku o zastoupení, zejména o zastoupení na základě plné moci (neboť zmocněnce musíme daleko spíše považovat za mandátáře než za nuncia), pokud se to ovšem nedotkne manželsko-osobních aspektů vstupu do manželství. Domnívám se tedy, že zmocněnec musí být způsobilý k právním úkonům, tedy i k uzavření manželství a jeho zájmy nesmí být v rozporu se zájmy zastoupeného; zástupce musí jednat osobně (nepochybně není možné, ani kdyby to bylo dohodnuto a výslovně uvedeno v plné moci, aby si zmocněnec stanovil zástupce).²⁹⁾

Par. 6 Zákona o právu rodinném obsahoval (v odst. 3) velmi důležité ustanovení o odvolání plné moci: „Odvolání plné moci je účinné, jen dozvůli se o něm druhý snoubenec před tím, než učiní prohlášení, že vstupuje do manželství se zmocnitelem.“ (Tedy zmocnitel přestává být plnou mocí vázán, a manželství přes to uzavřené by bylo putativním.) ZR podobné ustanovení postrádá, obsahuje je však § 50 odst. 2 cit. vyhl. Věc lze tedy,

o právu rodinném (§ 6), který opět takřka doslovně přejal ustanovení ABGb (§ 76) o slavnostním prohlášení přivolení k manželství plnomocníkem.

²⁹⁾ ZR ani jiný předpis nepamatuje při uzavření manželství zmocněncem na pohlaví zmocněnce. Tento „nedostatek“ je celkem pochopitelný. Může však vést k situaci, kdy před oddávajícím budou stát dva muži nebo dvě ženy.

popř. i s použitím ust. OZ (§§ 33 odst. 1 a 2) vykládat takto: dozví-li se druhý snoubenec o odvolání plné moci před sňatkem, manželství nevznikne; jestliže se však o odvolání nedozví, a zmocněnec, i když bylo vůči němu odvolání řádně učiněno, přes to manželství uzavře, je třeba manželství takto vzniklé považovat za platné.³⁰⁾

7. Z ustanovení ZR o vzniku manželství je třeba konečně zmínit ještě § 10, podle kterého je podstoupení *náboženských obřadů* možné až po uzavření manželství. Náboženskými obřady se zde rozumí církevní sňatek, tedy úkony, které pro vznik manželství mají význam jen z hlediska kano-nického práva.³¹⁾ Manželství z církevního sňatkového obřadu nevznikne, tj. kdyby „církevní“ snoubenci nebyli již dříve „civilními“ manželi, uzavřeli by o non matrimonium.

8. Podle § 49 cit. vyhl. se o uzavření manželství sepíše *zápis*, který podepíše manželé, svědkové, oddávající a zapisovatel (popř. též tlumočník). Poté se neprodleně provede zápis o uzavření manželství do matriční knihy manželství (§ 51 odst. 1 cit. vyhl.), a to tak, jak je stanoveno v § 52 cit. vyhl. Jestliže manželství bylo uzavřeno před „jiným MNV“, tj. před MNV, který není v obci místa bydliště snoubenců nebo není pověřen vedením matrik, zašle MNV, před nímž bylo manželství uzavřeno, zápis o uzavření manželství příslušnému NV, aby neprodleně provedl zápis do matriky.³²⁾

B. Přehled o úpravách manželsko-rodinných kodexech evropských socialistických států

1. *Podstatu* vzniku manželství vyjadřují všechny kodexy (s výjimkou zákoníků sovětských republik) téměř shodně: jako příklad lze uvést § 1 polského KRO — „Manželství se uzavírá tak, že muž a žena *prohlásí* před vedoucím matričního úřadu, že si přejí spolu vstoupit do manželství“. Z ust. čl. 13, 14 a 150 KBS RSFSR plyne, že manželství se zde uzavírá *registrací*. Registrace je nejen důkazním prostředkem a evidujícím faktorem, ale přímo formou aprobace manželství státem a společností, konstitutivním právním aktem.³³⁾

³⁰⁾ Naproti tomu je zřejmě vyloučena aplikace ustanovení odst. 3 cit. paragrafu, neboť by to znamenalo, že zmocněnec může, resp. měl by, i po smrti zastoupeného, uzavřít jeho jménem manželství, jestliže věc nesnese odkladu (např. snoubenka je těhotná), zemřelý zmocnitel, resp. jeho dědici by neuzavřením manželství utrpěli nějakou (např. mravní, majetkovou) újmu, a dále když s tím jeho dědici (např. rodiče) souhlasí. Tuto otázku je, domnívám se, třeba řešit tak, že smrtí zastoupeného plná moc bez jakýchkoli dalších následků zaniká. Jestliže by pak přece zmocněnec manželství s druhým snoubencem uzavřel, vzniklo by manželství pouze putativní, non matrimonium. A jsem toho názoru, že tento následek by měl i sňatek zmocněncem po smrti zmocnitele, o níž se v okamžiku uzavření manželství nevědělo.

³¹⁾ Srov. důvodovou zprávu k uvedenému paragrafu — Zákon o rodině — komentář, Orbis, Praha 1970; dále též § 211 tr. zákona.

³²⁾ Otázka vztahu vzniku manželství a právních úkonů podle OZ, stejně jako problém právních následků nedodržení ustanovení ZR o příslušnosti NV, svědčích atd., jsou řešeny v kapitole III.

³³⁾ Srov. k tomu čl. 53 odst. 2 Ústavy SSSR: „Manželství se uzavírá na základě dobrovolného souhlasu muže a ženy.“

2. *Státním orgánem*, který přijímá prohlášení snoubenců, popř. který manželství registruje, je zásadně místní národní výbor, resp. jiný nejnižší článek soustavy orgánů lidové moci, který je pověřen vedením matrik, popř. přímo matriční orgán (v SSSR — tzv. zápisy aktov graždanskogo sostojanija, v BLR — lidová rada, v SRFJ — lidový výbor atd.) nebo jeho vedoucí (předseda apod.).

Příslušný je zásadně vždy ten, v jehož obvodu mají snoubenci (nebo jejich rodiče — srov. čl. 150 KBS) nebo alespoň jeden z nich bydliště, popř. pobyt (srov. např. § 4 MRK, čl. 11 RKR, čl. 2 KRO, čl. 16 alb. kodexu). Všechny zákoníky (s výjimkou sovětských a NDR) také připouštějí, aby manželství bylo z důležitých důvodů (popř. i bez nich — např. podle § 4 odst. 2 MRK, čl. 24 ZZM) uzavřeno (s přivolením místně příslušného úřadu — čl. 24 a 29 ZZM, nebo jemu nadřízeného orgánu — čl. 2 KRO, anebo i bez takového přivolení — § 4 odst. 2 MRK, či jen v případech předpokládaných zvláštními předpisy — čl. 16 RKR) před jiným než místně příslušným orgánem (úřadem atd.), popř. i na jiném místě než v budově, resp. obřadní síni místního lidového zastupitelstva, avšak před personálním úředníkem.

Některé kodexy zásadně požadují *jen* účast představitele státního orgánu nebo *jen* zástupce matričního orgánu (srov. např. čl. 2 KRO, § 2 odst. 1 MRK), některé stanoví účast *jak* zástupce lidového zastupitelstva, *tak* i matrikáře (srov. např. čl. 30 ZZM, čl. 23 alb. kodexu).

3. S případem *ohrožení života* jednoho ze snoubenců počítají výslovně jen maďarský (§ 3 odst. 2 MRK, ovšem jen ve vztahu k předkládaným dokladům) a polský (čl. 9 KRO, obdobný § 7 ZR) kodex. Ustanovení čl. 4 BKSB o „důležitých důvodech“ plní stejnou funkci. V ostatních zákonících podobné, situaci takto postižených nupturientů ulehčující, ustanovení chybí.

4. Požadavek *veřejnosti* uzavření manželství *expresis verbis* uvádí § 2 odst. 3 MRK, čl. 16 RKR a čl. 24 alb. kodexu, pouze *slavnostnost* obsahuje čl. 14 KBS, veřejnost a slavnostnost čl. 7 § 1 KRO a čl. 4 BSKB. Par. 6 odst. 1 FGB hovoří o tom, že sňatek se má uskutečnit v takové formě, jaká odpovídá významu manželství.

Přítomnost dvou *svědků* při uzavření manželství požadují pouze kodexy PLR (výslovně uvádí jejich plnoletost — čl. 7 KRO), MLR — § 2 odst. 3 MRK, SRFJ — čl. 30 ZZM a Albánie — čl. 23. Čl. 18 RKR, který ustanovení o svědcích nemá, proto také výslovně uvádí, že manželství může být dokazováno pouze na základě osvědčení o sňatku podle zápisu do matriční knihy manželství.

5. Uzavření „konzulárních sňatků“ výslovně připouští čl. 26 ZZM, čl. 162 KBS, § 5 MRK, čl. 90 BSKB³⁴⁾ a čl. 18 alb. kodexu. NDR (zákon o použí-

³⁴⁾ BKSB dovoluje uzavření manželství v cizině jak na konzulátu, tak i před příslušným orgánem cizího státu, a to formou, která je pro sňatek v dotčeném státě stanovena. Přitom není bez zajímavosti, že mezi ustanoveními BKSB, která v tomto případě musí být dodržena, nefiguruje *expresis verbis* obligatorní občanský sňatek.

vání práva na mezinárodní občanské, rodinné a pracovněprávní vztahy a na mezinárodní hospodářské smlouvy z 5. 12. 1975 — Gesetzblatt der DDR, Teil I, No. 46, z 8. 12. 1975) vychází z tzv. distributivní aplikace osobního statutu manželů určeného jejich lege patriae (bez výhrady veřejného pořádku).

6. Zákoníky RSFSR (čl. 150 KBS), MLR (§ 12 odst. 1 písm. b MRK) a RSR (čl. 16 RKR, stejně jako MRK pod sankcí nicotnosti manželství) a Albánie (čl. 23) požadují při sňatku *současnou a osobní účast obou snoubenců*. Nepřipouštějí tedy, aby alespoň jeden z nupturientů byl při uzavření manželství zastoupen. (Zákoníky NDR a BLR sice takové výslovné ustanovení nemají, ale také neumožňují uzavření manželství zmocněncem.) Čl. 12 RKR však přece počítá s tím, že se nupturient nemůže dostavit na místo sňatku, a umožňuje pro ten případ, aby nupturient učinil své prohlášení u toho osobního úřadu, v jehož správním obvodu se právě zdržuje. Zákoník polský (čl. 6 KRO) má o zmocněnci ustanovení téměř shodné s ust. § 9 našeho ZR (s tím, že k povolení je kompetentní soud). Zákoník SRFJ (čl. 31 ZZM) má o možnosti zastoupení při sňatku velmi obšírné ustanovení: povoluje je jen ve zvláště odůvodněných případech obecní lidový výbor, zastoupena může být jen jedna strana, plná moc musí být udělena formou veřejné listiny a musí obsahovat přesné označení osoby, s níž zmocnitel hodlá uzavřít manželství; navíc je tu velmi důležitý předpis stanovící, že uzavření manželství zmocněncem musí následovat do tří měsíců po udělení plné moci.

7. Z hlediska přístupu k *církevnímu sňatku*, resp. k náboženským sňatkovým obřadům, lze zákoníky rozdělit do tří skupin: první tvoří ty (KBS, FGB, alb. kodex), které výslovné ustanovení o církevním sňatku nemají, z textu kodexů samých lze však jednoznačně usoudit, že svazek, který by vznikl jinak než způsobem v zákoně uvedeným, by nebyl manželstvím. Druhou představují zákoníky PLR (čl. 2 § 2), RSR (čl. 19) a MLR (§ 12 odst. 1), které *expressis verbis* prohlašují manželství uzavřené s nedbáním ustanovení kodexu za neuzavřené. Třetí skupina — zákoníky BLR (čl. 2 BKSB) a SRFJ (čl. 34 ZZM) — obsahují ustanovení, podle kterého církevní sňatek (který nemá žádné právní účinky) je možný až po uzavření manželství civilního.

8. Některé zákoníky (srov. např. čl. 150 KBS, čl. 32 a 33 ZZM, čl. 6 BKSB a čl. 25 alb. kodexu) mají dále *podrobnější* ustanovení o postupu sňatku, resp. průběhu uzavření manželství, kde se např. uvádí, co má oddávající sdělit snoubencům, o čem je má ještě poučit, popř. jak a kam se manželství zapisuje.

III. PRÁVNÍ VADY MANŽELSTVÍ. NEPLATNOST A NICOTNOST

V nadpisu uvedenými pojmy se tradičně rozuměly tři okruhy skutečností: historicky vzato nejprve to byly ty, které spočívaly v určitých *vadách snoubenců samotných*, ať již v jejich vzájemném vztahu (příbuzenství) anebo jednotlivě (nedostatek věku, duševní porucha, impotence atd.).

Dále to byly skutečnosti, které do značné míry souvisely s pojmáním vzniku manželství jako uzavření smlouvy — byly to *vady manželského konsensu* (vady vůle a jejího projevu apod.). A konečně, v podstatě od Tridentina, to byly takové vady manželství, které spočívají v *nedodržení nebo jiném porušení předpisů o formě sňatku*.

Církevní, resp. kanonické právo vytvořilo celé systémy manželských překážek a znalo několik způsobů jejich členění. Alespoň pro ilustraci uvádím: překážky v užším a širším smyslu, impedimenta impediencia a dirimentia,³⁵⁾ impedimenta vyššího a nižšího stupně, překážky práva božského a lidského, absolutní a relativní, tajné a veřejné atd. atd.

Socialistický stát pojímá manželství kvalitativně odlišně, proto chápe jinak i neplatnost, resp. důvody neplatnosti manželství. Stanovení okruhu důvodů neplatnosti má dnes sloužit jen a pouze tomu, aby socialistické manželství vzniklo a trvalo jako zdravé spojení muže a ženy, společností a státem uznané a podporované, prosté vad biologických, etických a právně sociálních.

Dříve než přistoupím k podrobnějšímu rozboru důvodů vadnosti manželství u nás a v dalších socialistických státech, chtěla bych se alespoň krátce zastavit u problému pojmu neplatnost a nicotnost.

Oba pojmy totiž vždy byly a i dnes jsou velmi relativní v tom smyslu, že znamenají jen to, co si ten který zákonodárce nebo dokonce jednotlivý právní teoretik pod těmito pojmy představuje nebo chce představit. V naší teorii rodinného práva je např. celkem jasné, co je třeba rozumět pod pojmem „neplatnost“, resp. „důvod neplatnosti“, co pod pojmem „nicotnost“ (spornější je však již vymezení okruhu skutečností, které takovou vadnost způsobují). Naopak většina manželskorodinných kodexů socialistických států užívá pro „naši“ „neplatnost“ výrazu „nicotnost“, pro „naši“ „nicotnost“ pak jména různá, zejména opisná (což je namnoze dáno zejména setrváním na tradičním rozlišení nicotnosti a naříkatelnosti neplatných právních úkonů).

Proto se domnívám, že pro vymezení důvodů vadnosti manželství podle ZR, popř. vadnosti formy jeho uzavření by mohlo být s úspěchem využito (žel poněkud složitěho) opisu:

Existují určité skutečnosti, které vyskytnou-li se v osobách snoubenců nebo v jejich úkonech směřujících k (nebo tvořících) uzavření manželství, činí vzniklé manželství vadným. Takové manželství má však právní následky manželství bezvadného a za bezvadné se také považuje, pokud nebude (zpravidla na návrh, nikoli ex officio) rozhodnutím k tomu příslušného orgánu prohlášeno za vadné. Bude-li za vadné takto prohlášeno, považuje se za neuzavřené. V určitých případech je možná konvalidace takto vadného manželství, podle druhu okolností s účinky buď ex tunc nebo ex nunc. (Neplatnost ve formě naříkatelnosti.)

³⁵⁾ Překážky v širším slova smyslu jsou podle kanonickoprávní teorie všechny překážky, které brání uzavření manželství, resp. vzniku platného manželství, tj. všechny výše uvedené skupiny okolností, překážky v užším smyslu jsou jen vlastní impedimenta matrimonii, tj. ta, která jako vnější spočívají v něčem jiném, než je vůle snoubenců. Impedimenta impediencia (zakazující) jsou ta, která nečiní manželství proti zákazu uzavřené neplatným, manželství je sice illicitum, ale validum. Naproti tomu impedimenta dirimentia znemožňují vůbec uzavření manželství, jim navzdory uzavřené manželství by bylo invalidní, non ratum.

Na druhé straně pak existují skutečnosti, které vyskytnou-li se při (jakoby) uzavření manželství v osobách nebo úkonech muže a ženy, kteří spolu chtějí vstoupit do manželství (nebo se vůbec vyskytnou), způsobí, že manželství nevznikne, resp. akt, který měl být uzavřením manželství, nebyl takovým aktem, a proto také nebude mít právní následky platného manželství, resp. sňatku. Zjištění takové vadnosti, tedy neexistence manželství, má pouze deklaratorní význam, proto také má vždy účinky *ex tunc*. (Neplatnost ve formě nicotnosti.)

A. Čs. úprava

1. Od původních *manželských překážek a záповědí manželství*, přes *skutečnosti bránící vzniku manželství*, až k *okolnostem, které vylučují uzavření manželství* a k *důvodům jeho nicotnosti*, to je schéma vývoje pojmů vadnosti manželství na našem území.

Jak již bylo několikrát uvedeno, rozlišuje naše teorie manželského a rodinného práva důvody neplatnosti a nicotnosti manželství. Podívejme se nejprve na právní povahu těchto důvodů.

Jak neplatnost, tak i nicotnost, představují právní kvalifikaci vadného manželství z hledisek politicko-správních a správních, sociálních, biologických, eugenických, etických, a koneckonců i estetických. Závažnost těchto hledisek, resp. důvodů, se promítá v odlišných právních následcích nesplnění právem stanovených náležitostí. Nesplnění požadavků, jejichž význam pro naši socialistickou společnost a stát je fundamentální a absolutní, činí manželství, nebo snad lépe: vztah muže a ženy, *nicotným, putativním, neexistentním, zdánlivým manželstvím, non matrimoniem*. Nedodržení náležitostí sice méně podstatných, ale také velmi důležitých, a to jak pro společnost, tak i pro muže a ženu, kteří manželství uzavřeli, popř. i pro potomky z takového manželství vzešlé, způsobuje, že sice manželství vznikne, ale zjistí-li se jeho vada, musí anebo může být shledáno *neplatným, nulitním*. Zvláštní skupinu čs. kodexem o rodině stanovených náležitostí vzniku manželství představuje soubor zákonných příkazů, nařízení a podmínek, jejichž zachování není nikterak sankcionováno, předpokládá se o nich, že ani pro snoubence ani pro jejich manželství a děti, ani pro společnost, nemůže mít jejich nesplnění, popř. nedodržení negativní následky, jež však přesto musí zákonodárce stanovit v zájmu zachování řádu věcí.

ZR stanoví jednak tzv. okolnosti vylučující uzavření manželství (v §§ 11 až 14),³⁶⁾ jednak důvody nicotnosti manželství (v ZR porůznu, srov. dále v textu).

Tzv. okolnosti jsou spojeny s „vadami“ snoubenců, popř. s „vadami“ jejich vzájemných vztahů, nicotnost pak s vadami jinými. Jsou však důvody neplatnosti manželství stanoveny taxativně? Anebo je možné „doplnit“ je, resp. ZR, ustanoveními občanského zákoníku, či lépe přesněji: lze na uzavření manželství aplikovat ustanovení OZ o platnosti, resp. neplatnosti právních úkonů? Názory čs. teoretiků rodinného práva v tomto směru

³⁶⁾ Pojem „okolnosti vylučující uzavření manželství“ je zřejmě více než nepřesný. Okolnosti v cit. ust. uvedené přece nevylučují uzavření manželství, manželství lze uzavřít a je (dokonce) platné, pokud není za neplatné prohlášeno.

nejsou ani shodné ani jednoznačné.³⁷⁾ Vyřešení této otázky je velmi důležité již jen proto, že zodpovíme-li ji negativně, budeme nuceni současně připustit, že všechny vady manželství, resp. jeho vzniku, které nejsou okolnostmi vylučujícími uzavření manželství nebo důvody jeho nicotnosti (podle ZR), a přece mají nebo měly na manželství (právně) negativní vliv, je třeba řešit výlučně rozvodem. A to je často zcela nepřipadné (srov. dále).

Je sice pravda, že manželské vztahy jsou poměry té nejosobnější povahy, jaké si vůbec lze představit, a že OZ na druhé straně upravuje právní vztahy povýtce majetkové (a pouze s nimi související vztahy osobnostní, osobní a osobně majetkové). Je pravda, že uzavření manželství v žádném případě není smlouvou, že je však nepochybně právní skutečností, právním úkonem (srov. též výše), kde jde o projev vůle snoubenců navzájem i vůči státnímu orgánu (v němž ona zvláštnost spočívá). I tento právní úkon má všechny vlastnosti jiných právních úkonů, spočívající např. v tom, že směřuje ke vzniku těch práv a povinností, které právní předpis s takovým projevem spojuje (srov. § 34 OZ). Nelze také přijmout argument,³⁸⁾ že vznik, trvání a zánik manželství upravuje ZR dostatečně samostatně, takže tu není potřebné ani subsidiární použití OZ, a nelze ani bez pochybností souhlasit s tvrzením,³⁹⁾ že předepsaná forma uzavření manželství poskytuje záruku, že nedojde k nesvobodnému nebo nevážnému prohlášení. Nemůžeme jistě říci, že by takové sňatky byly „na denním pořádku“, ale asi bychom si neměli dovolit je jen pro tento předpoklad vůbec v právní úpravě opomíjet.⁴⁰⁾

Obvykle bývá tvrzeno,⁴¹⁾ že nápravu stavu vzniklého uzavřením manželství přes existenci vad vůle a jejího projevu lze řešit pouze rozvodem. Ustanovení ZR o rozvodu však požaduje existenci kvalifikovaného rozvratu vztahů mezi manželi. Jak má ale manželství přestat plnit svůj společenský účel, když ho nikdy neplnilo, bylo-li uzavřeno např. z donucení nebo z žertu?! A může socialistický stát vůbec tvrdit, a na tomto tvrzení trvat, že i takové, tedy z donucení, nevážně apod. uzavřené manželství plní účel předpokládaný socialistickou společností? Je samozřejmě jistě možné, že i z donucení může vzniknout manželství, které bude nakonec společenský účel plnit, ale lze to říci a očekávat ve všech případech?

Domnívám se dále mj., že určitým argumentem pro potřebnost vzetí takových okolností v úvahu jsou také ustanovení kodexů některých dalších evropských socialistických států (srov. dále), které na ně nezapomněly.

³⁷⁾ Srov. např. J. Petruláková: Úvod do československého rodinného práva I. Soc. soudnictvo 10/1972; J. Haderka: Transsexualismus — některé statusové a rodinněprávní problémy. Soc. soudnictvo 6/1972; též: Uzavírání manželství..., pas.; Rodinné právo (VŠ učebnice), Glos a kol., Obzor, Bratislava 1975, str. 9 a násl., str. 42 a násl.

³⁸⁾ Srov. cit. Rodinné právo, str. 42.

³⁹⁾ Srov. cit. Rodinné právo, str. 43.

⁴⁰⁾ Odmítnutím možnosti aplikace ust. OZ se také vystavujeme i námitce nedostatečného uvedení „Úmluvy o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství“ do našeho právního řádu (srov. č. 124/1968 Sb., čl. 1, bod 1).

⁴¹⁾ Srov. pozn. 37.

Argumentem proti možnosti aplikace OZ není ani ust. § 104 ZR, neboť v tomto ohledu nepředstavuje žádné omezení. Konečně také ani výklad *nadpisu* (byť jeho správnost je pochybná — viz výše) hlavy druhé části první ZR ve vztahu k *obsahu* této hlavy nemůže takový důkaz poskytnout: systematickým a logickým výkladem je možno stanovit, že §§ 11 až 14 ZR obsahují pravidla o tom, kdo nemůže manželství uzavřít, že stanoví „okolnosti vylučující uzavření manželství“. Nikde není řečeno, že v této hlavě jsou uvedeny *veškeré* okolnosti, které by vylučovaly uzavření *platného* manželství, a že každý pokus o doplnění zákona v tomto směru je třeba považovat za nesprávný.

Ze všech těchto důvodů jsem toho názoru, že po dobu nedostatku úpravy vad vůle a projevu (a následků takových vad) v prohlášení muže a ženy o vstupu do manželství v čs. manželsko-rodinném kodexu by bylo vhodné připustit možnost podpůrného použití především ust. §§ 34 a 37, popř. i analogické použití ust. § 49 OZ. (Bylo by však potom pravděpodobně třeba — obdobně jako to činí jiné kodexy — zároveň stanovit — jako záruku proti případnému zneužití takové možnosti — lhůtu pro uplatnění tohoto důvodu vadnosti manželství.)

2. Při pohledu na platnou právní úpravu si nejprve všimneme okolností vylučujících *existenci* manželství, tedy těch skutečností, jejichž existence, resp. neexistence činí manželství *nicotným*. Jde o okolnosti spočívající v porušení ust. § 4 odst. 1, §§ 3 a 10, resp. § 9 ZR, dále v porušení ust. § 13 ZR a konečně v nedodržení ust. § 20 odst. 2 zák. č. 97/1963 Sb. o mezinárodním právu soukromém a procesním.

a) Tak předně je za *nicotné* třeba považovat „manželství“, které *nebylo uzavřeno civilní formou*, tj. před kompetentním orgánem státu, konkrétně před místním národním výborem (nebo popř. v zahraničí před naším zastupitelským orgánem nebo jiným orgánem našeho státu v tomto směru pověřeným anebo před orgánem cizího státu, ovšem občanskou formou). Za nedostatku výslovné právní úpravy (oproti stavu dřívejšímu) není, domnívám se, třeba bezvýjimečně trvat na tom, aby se jednalo o *místní* (resp. obvodní nebo městský) národní výbor, na druhé straně však není možné připustit, aby k uzavření manželství došlo před jiným státním orgánem než národním výborem (s výjimkou zahraničních sňatků).⁴²⁾

Současně je třeba, aby se v prohlášení snoubenců o vstupu do manželství nevyskytly vady, a to (nebereme-li v úvahu vady vůle a jejího projevu — např. ve smyslu ust. OZ) v zásadě dvojího druhu: první možnou vadou je *nedostatek souhlasného prohlášení nupturientů*, který může být

⁴²⁾ Poněkud méně jednoduché je zodpovězení otázky (byť asi nepraktické), o jakou vadu manželství by se jednalo, kdyby za místní národní výbor přijal prohlášení snoubenců o vstupu do manželství funkčně nepřislušný (ve smyslu správního řádu) orgán tohoto NV. Podle správněprávní teorie by se jednalo o akt neplatný, a to nařikatelný. Domnívám se, že z hlediska rodinného práva by bylo třeba takto uzavřené manželství považovat za *nicotné*. Je ovšem možný i názor opačný, neboť zákon o rodině nepožaduje v tomto směru nic jiného, resp. nestanoví nic konkrétnějšího než uzavření manželství před místním národním výborem.

způsoben buď zjevným dissensem, anebo vůbec neexistencí takového prohlášení. [První případ může nastat např. tehdy, rozhodne-li se snoubenec při svatebním obřadu, že sňatek neuzavře, protože byl k němu vlastně donucen, přiveden lstí apod. Do této skupiny nelze ovšem zařadit případy, kdy výslovné, tj. zejména ústní, prohlášení o vstupu do manželství je nahrazeno plně a uspokojivě úkonem jiným, který nevyvolává pochybnosti o tom, jakou vůli chtěl snoubenec projevit (např. kývnutím hlavy apod. — srov. v kap. II). Druhý případ může nastat tehdy, kdyby oddávající nedal snoubencům vůbec možnost, aby svým „ano“ projevili svou vůli vstoupit do manželství.]

Při uzavření manželství zmocněncem ust. § 9 ZR výslovně stanoví, že nebude-li v plné moci osvědčující zastoupení přesně označena osoba, s níž má být manželství uzavřeno, manželství nevznikne. Zde tedy obtíže nejsou. Jak je však třeba posuzovat jiné vady této zvláštní plné moci, zejména její neplatnost, popř. i její neexistenci způsobenou např. jejím zánikem? Zároveň ale není jednoznačné ani to, zda taková plná moc, která nesplňuje požadavky, resp. podmínky na ni kladené (srov. § 50 cit. vyhl. fed. min. vnitra), je neplatná. Kdybychom, jak se domnívám, správně, připustili, že taková plná moc neplatná je, pak by bylo, myslím, třeba o manželství, na jejím základě uzavřeném, prohlásit, že je putativní. Podobně by bylo zřejmě zdánlivé i manželství, které by bylo uzavřeno na základě již zaniklé plné moci (ať již zaniklé smrtí zmocnitele nebo jejím odvoláním z jeho strany). Spornou je konečně i otázka, zda na platnost nebo existenci manželství může mít vliv též nedostatek přivolení ONV k uzavření manželství zmocněncem. Domnívám se, že nikoli a soudím tak přímo z cit. §: kdyby měl totiž zákonodárce na této okolnosti eminentní zájem, jistě by výslovně takový negativní následek opomenutí zákonného příkazu (stejně jako v případě nedostatečného označení druhého snoubence) výslovně stanovil.

[Pokud jde o prohlášení snoubenců ovlivněné negativně nedobrovolností, podvodem, tísní, omylem atd., odkazuji na to, co bylo již uvedeno výše (srov. však též § 1 ZR). V této souvislosti je ale třeba zmínit ještě otázku tzv. *fiktivního manželství*. Je to takové manželství, které je uzavřeno jen jakoby, na oko, při jeho uzavření chybí základní předpoklad ke vzniku faktických manželských vztahů — totiž vůle k tomu směřující. ZR žel žádné ustanovení (na rozdíl od jiných manželsko-rodinných kodexů socialistických států, zejména sovětské úpravy) v tomto směru nemá. Domnívám se, že i zde by bylo v nedostatku výslovné úpravy v ZR třeba připustit použití ustanovení OZ.⁴³⁾]

b) Druhou skutečností, která vyvolává zdánlivé manželství, je „*absolutní*“ *nedostatek sňatkového věku alespoň u jednoho ze snoubenců* (srov. § 13 odst. 3 ZR). *Nezletilí mladší 16 let* nejsou a nemohou být zpravidla

⁴³⁾ Do tohoto okruhu vad by zřejmě bylo třeba zařadit též nedodržení ustanovení o povinné přítomnosti dvou svědků, pokud bychom se rozhodli, že tato okolnost způsobuje též vadnost manželství.

ani tělesně ani duševně vyvinuti natolik, aby mohli plně zaručovat splnění společenského účelu manželství, tj. především založení rodiny a řádnou výchovu dětí; není u nich dána ani potřebná životní zkušenost ani vlastní hmotné zabezpečení. Dále též nejsou zásadně způsobilí k právním úkonům a nevznikla by jim popř. ani rodičovská práva (což ovšem platí i pro rodiče mladší 18 let, kteří zletilosti nenabyli uzavřením manželství). Ze všech těchto důvodů je třeba hranici 16 let považovat za naprosto *minimální*, na niž mohl socialistický zákonodárce v našich společenskohistorických podmínkách snížit své nároky na vyspělost občana, který může uzavřít manželství.

c) Poslední podmínku, bez jejíhož splnění by vzniklo manželství jen putativní, stanoví § 20 odst. 2 ZMPSP: „K platnosti sňatku čs. občana (roz. v cizině) *je třeba zachovat občanskou formu.*“ I když se zde hovoří o „platnosti“, je jí zřejmě třeba rozumět „*existenci*“ (srov. zejména ust. §§ 3, 10 a 11 až 14 ZR).⁴⁴⁾

Poznámka: Ve vztahu do minulosti je třeba dále za zdánlivé považovat takové manželství, které za platnosti zákona č. 59/1952 Sb. o uzavírání manželství s cizinci (§ 1) bylo uzavřeno, aniž byl předložen předepsaný souhlas ministerstva vnitra (nebo orgánu jím pověřeného).

Někdy se v literatuře⁴⁵⁾ také uvádí případ non matrimonia spočívající v tom, že „manželství“ uzavřel muž s mužem anebo žena se ženou. Je zcela samozřejmé, že mezi osobami stejného pohlaví manželství vzniknout nemůže. Jsem však toho názoru, že podstata manželství jako vztahu mezi mužem a ženou, jehož účelem je založení rodiny, je tak dalece bezpochybně dána, že není třeba (a není ani správné) takový případ ve výčtu putativních manželství připomínat.

3. ZR zná v zásadě čtyři „*okolnosti*“ *vylučující uzavření manželství* (srov. §§ 11 až 14). Jsou řazeny podle svého významu — lze říci — především pro společnost,⁴⁶⁾ podle jejich etických, obecně sociálních atd. názorů a požadavků.

a) „Manželství nemůže být uzavřeno se *ženatým mužem* nebo *vdanou ženou*“ (§ 11 odst. 1 ZR). Zásadu monogamie⁴⁷⁾ mj.⁴⁸⁾ takto v našem právním řádu proklamovanou není třeba blíže vysvětlovat. Patří nepochybně k těm principům společnosti vůbec a manželsko-rodinného práva zvláště, na nichž je třeba bezvýjimečně trvat.

44) Domnívám se, že toto cit. ust. zákona je možno považovat za nadbytečné; k vyjádření obligatornosti civilního sňatku by totiž zásadně stačil předpis o tzv. výhradě veřejného pořádku — účinky použití cizího předpisu, který připouští, popř. stanoví jako obligatorní formu uzavření manželství církevní sňatek, by se přičily zásadě, na níž je nutno ze strany našeho státu bezvýhradně trvat, zásadě povinného civilního sňatku.

45) Srov. např. J. Haderka: Některé statusové a rodinněprávní problémy. Soc. soudnictvo 6/1972; t ý ž: Moderní genetika a naše současné rodinné právo. AUC — Iuridica 2/1973; t ý ž: Uzavírání manželství z hlediska právního, str. 94 a násl.

46) Domnívám se však, že ve vztahu k jednotlivci by pořadí okolností mohlo být jiné, zejména pokud jde o první dvě.

47) Srov. k tomu B. Engels: Původ..., Svoboda, Praha 1958, zejména str. 70 a násl.

48) Srov. též § 210 tr. zákona.

Za připomenutí zde snad stojí jen to, že překážka jiného manželství se vztahuje nejen na manželství platné, ale i na manželství, jemuž v platnosti brání některá z okolností vylučujících uzavření manželství, byť taková skutečnost ještě nebyla soudem vyslovena. I takové manželství je totiž třeba za manželství považovat. Naopak uzavření manželství pocho-pitelně není nikterak na překážku existence non matrimonia, právě proto, že o manželství v tomto případě nejde.

Konvalidace druhého, tj. biandrického nebo bigamického manželství nastane popř. tehdy, když toto manželství takovým být přestane, tedy ve chvíli, kdy první manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné.

b) Manželství nemohou dále uzavřít ti, kdo jsou navzájem *příbuzní v linii přímé*, ti, kteří jsou *příbuznými v linii pobočné do druhého stupně včetně*, a ti, mezi nimiž takové vztahy vznikly *osvojením* (pokud a dokud osvojení nebylo zrušeno) — § 12 ZR.

K tomuto zákazu tzv. příbuzenských sňatků je snad vhodné říci alespoň několik poznámek. Předně „sourozenci“ je třeba rozumět jak sourozence plnorodé, tak i polorodé (biologický vliv je u nich z poloviny shodný jako u potomků rodičů totožných).

Zákaz manželství mezi osobami spojenými osvojením, resp. potřebu jednoznačného vyjádření takového zákazu, vyvolalo ust. § 63 ZR o tom, že osvojením vzniká nejen mezi osvojencem a osvojitelem, resp. osvojiteli takový poměr jako mezi rodiči a dětmi, ale (jakoby) příbuzenský poměr vzniká i mezi osvojencem a příbuznými osvojitele, což plyne ze zásady, že účelem osvojení je vytvoření náhradních rodinných vztahů pro osvojence, plně rovnocenných vztahům pokrevního příbuzenství. Pokud jde o vztahy osvojence k jeho původní rodině, je však třeba trvat na tom, že osvojením se consanguinita nezrušila a že pro tyto vztahy platí i nadále zákaz manželství.⁴⁹⁾

Konečně je třeba poukázat na to, že zákonodárce nesporně chybil, když vymezil okruh příbuzných, kteří spolu navzájem nesmějí uzavřít manželství, takto úzce. Mám na mysli zejména příbuzenství ve 3. a ve 4. stupni pobočné linie, kde byl zřejmě podceněn biologický a eugenický vliv spojení pokrevně příbuzných (poškozených nebo potenciálně poškozených) genotypů na jejich eventuální potomstvo.

Přes existenci okolnosti pokrevního (popř. osvojením vzniklého)⁵⁰⁾ příbuzenství uzavřené manželství je jediné (ze zakázaných), které (pochopitelně) nemůže nikdy konvalidovat.

⁴⁹⁾ Že okolnost pokrevního může být zejména u nezrušitelného osvojení, kde se do matriky zapisuje osvojitel přímo na místo rodiče, třeba i velmi obtížně zjištělná, je zřejmé.

⁵⁰⁾ Naskytá se ovšem otázka, zda by eventuálně mohlo konvalidovat manželství mezi osobami spojenými navzájem tzv. zrušitelným osvojením v případě, že by osvojení (roz. dodatečně) bylo zrušeno. Klíčem k jejímu zodpovězení je (povýtce nepřesně řečeno) vyřešení problému „primárnosti“, resp. „sekundárnosti“ vztahu osvojení

c) *Nedostatek tzv. sňatkového věku* je v pořadí třetí okolnost vylučující uzavření manželství. „Manželství nemůže uzavřít nezletilý“ (§ 13 odst. 1 ZR). Zletilost, resp. nezletilost je pak třeba posuzovat podle ustanovení OZ (§ 8).⁵¹⁾ Současně ZR dává soudu možnost, aby, uzná-li, že je to v souladu se společenským účelem manželství a jsou-li pro to důležité důvody, povolil nezletilému staršímu 16 let uzavření manželství.

Manželství uzavřené bez takového svolení soudu může popřípadě konvalidovat, a to tehdy, jestliže manželka otěhotní nebo jestliže ten z manželů (popř. oba), který byl při uzavření manželství nezletilý, dosáhne 18 let (zletilosti nabytí již uzavřením manželství bytí neplatného).

V teorii se obvykle tvrdí, že zde konvalidace manželství má účinky ex tunc. Domnívám se, že tento závěr není jednoznačný, i když v tomto případě zákon neuvádí obdobně jako v § 11 odst. 2 slůvko „jakmile“. Přesné určení chvíle, po níž již nemůže dojít k prohlášení manželství za neplatné (byť je alespoň v případě otěhotnění jen přibližně určitelné), lze totiž, podle mého názoru, pokládat (obdobně ust. § 11 odst. 2 ZR) za určení okamžiku vzniku platného manželství, resp. okamžiku konvalidace a ve znění cit. ust. (srov. — „se stane platným“) není důvod, proč by tento okamžik měl být posunován zpět ke chvíli sňatku.

d) Poslední skutečností, která vylučuje uzavření manželství, je stížení snoubence takovou *duševní poruchou*,⁵²⁾ která by měla za následek (ale-

a vztahu manželství, tj. v podstatě vyřešení problému, zda je možné, aby v případě, že bude zahájeno řízení o neplatnost manželství, bylo ještě před rozhodnutím ve věci neplatnosti dosaženo rozhodnutí o zrušení osvojení. Domnívám se, že právní vztah manželství je třeba (přínejmenším v tomto směru) považovat za „primární“, tedy takový, jemuž každý jiný vztah, pokud je to možné, tak i např. vztah vzniklý tzv. zrušitelným osvojením, musí ustoupit. K tomuto závěru mě přivádějí nejen zákonná ustanovení (zejména §§ 12 a 73 ZR a §§ 181 a násl. obč. soud. řádu), ale i to, že při opačném řešení bychom se museli smířit s možností dvojnásobného sňatku (manželství bude prohlášeno za neplatné, osvojení bude k návrhu též zrušeno, bývalý osvojitel uzavře s bývalým osvojencem nové, již platné manželství), což neshledávám vhodným. Jsem tedy (přes ustanovení § 15 odst. 2 ZR, které by svědčilo spíše o onom opačném řešení) toho mínění, že by případné řízení o neplatnost manželství bylo možno po podání návrhu na zrušení osvojení přerušit (podle § 109 odst. 2 obč. soud. řádu) a vyčkat rozhodnutí v řízení o osvojení. A pro případ, že by osvojení zrušeno bylo, souhlasit s tím, aby řízení o neplatnost manželství bylo zastaveno. Manželství by pak bylo platným ode dne právní moci rozhodnutí o zrušení osvojení. Konvalidace manželství mezi osobami spojenými navzájem tzv. zrušitelným osvojením (mezi osvojitelem a osvojencem, stejně jako mezi těmi, kdo se osvojením stali navzájem příbuznými v linii, resp. stupni, v níž, resp. v němž, je uzavření manželství vyloučeno) by byla možná.

⁵¹⁾ Protože uzavřením manželství, bytí neplatného, se nabyvá zletilosti a té se ani prohlášením manželství za neplatné ani jeho zánikem nepozbývá, bylo by zřejmě vhodné vzhledem k tomu, že zákonodárce zamýšlel touto normou vázat sňatek všech, kdo nedosáhli 18 let, na souhlas soudu, aby místo výrazu „nezletilý“ bylo užito výrazu „osoba mladší 18 let“.

⁵²⁾ ZR výslovně neuvádí oproti dřívějšímu stavu (což souvisí s odlišností v ustanoveních OZ o způsobilosti k právním úkonům proti ust. tzv. středního OZ, resp. zákona o zatímních změnách v některých občanských věcech právních) nedostatečnou duševní vyvinutost; domnívám se však, že případy duševní zaostalosti (idiotie,

spoň) omezení způsobilosti k právním úkonům. Je více než pochopitelné, že zákonodárce nechce a ani nemůže připustit, aby do manželství vstoupaly osoby, které pro svou nízkou duševní úroveň nedávají dostatečnou záruku vytvoření zdravého manželství, které by s úspěchem splnilo svůj společenský účel, tedy založení zdravé rodiny a vytvoření optimálního prostředí pro výchovu nové zdravé generace. Je ovšem možné, aby soud uzavření manželství přesto povolil, jestliže zdravotní stav postiženého snoubence je (ještě) slučitelný se společenským účelem manželství.

Manželství uzavřené bez souhlasu soudu přes existenci takového onemocnění (alespoň jednoho) snoubence bude (srov. — „vysloví“) na návrh kteréhokoli (tedy i postiženého) z manželů prohlášeno za neplatné. K tomu je však třeba, aby jednak postižení prokazatelně existovalo již v době uzavření manželství a jednak trvalo až do rozhodnutí soudu o neplatnosti takového manželství. Vznikla-li porucha až po sňatku (byť k ní byly dispozice již před ním), je manželství možno zrušit pouze rozvodem. Pominula-li naopak porucha dříve (tj. jestliže se zdravotní stav postiženého manžela stane slučitelným se společenským účelem manželství), k výroku o neplatnosti manželství nedojde a manželství se stane platným (srov. však též níže).⁵³⁾

K uvedenému považuji za vhodné poznamenat ještě toto: v případě, že občanova svéprávnost byla již dříve omezena, ale mezi úkony, které není schopen činit samostatně, nebylo zahrnuto i prohlášení o vstupu do manželství, musí soud zřejmě postupovat stejně (tj. provádět potřebné dokazování, spočívající především ve zkoumání zdravotního stavu postiženého manžela) jako v případě, na který dopadá ustanovení § 14 odst. 1 ZR. Kdyby však občan byl omezen ve svéprávnosti také ve směru uzavření manželství, popř. byl zbaven způsobilosti ke všem právním úkonům, domnívám se, že není možné se při prohlášení jeho manželství za neplatné opírat o ustanovení ZR, nýbrž že je třeba použít ustanovení OZ (i kdybychom použitelnost ustanovení OZ pro vstup do manželství odmítali). Obdobné pak, soudím, platí i o případě, kdy pouze prohlášení o vstupu do manželství bylo vadné pro momentální (přechodnou) duševní poruchu toho (nebo těch), kdo manželství uzavírá (uzavírají), i když by se zdálo, že právě tento případ, resp. takové jeho řešení § 14 ZR vylučuje: skutkové podstaty obou případů, a tedy základ jejich právního řešení, jsou zcela odlišné — uzavře-li někdo manželství, protože byl momentálně ve stavu duševní poruchy a uzavřít manželství by za normálního stavu vůbec nehodlal, nelze ho přece nutit, aby v manželství setrval (když je sice již zdrav, tj. jeho zdravotní stav je již slučitelný se společenským účelem manželství, avšak jeho vůle nesměruje k plnění povinností, které ke splnění takového účelu vedou) a nelze ani nutit soud, aby na základě jeho případného návrhu na rozvod manželství posuzoval vážnost rozvratu „manželských vztahů“ atd.⁵⁴⁾

imbecilita, debilita, oligofrenie atd.) jsou svým způsobem připodobnitelné těžším duševním poruchám, resp. onemocněním (jako např. schizofrenií, paranoií atd.), které obvykle vedou, resp. mohou vést k omezení nebo zbavení svéprávnosti, a proto je možno cit. ustanovení v tomto směru vykládat extenzivně. (Pokud zde a na jiných místech užívám výrazu „svéprávnost“, činím tak pouze z důvodů jednoduššího vyjádření.)

⁵³⁾ O době, k níž se vztahuje vznik účinků konvalidace, soudím obdobně jako výše ad c).

⁵⁴⁾ V této souvislosti je vhodné uvést, že považuji za nadbytečné rozlišovat mezi způsobilostí k uzavření manželství a způsobilostí k manželství (srov. J. H a d e r k a:

Kromě toho je třeba dodat, že existence duševní poruchy v době uzavření manželství vylučuje obvykle svobodu a dobrovolnost vstupu do manželství. [Ovšem vztah vzniklý „sňatkem“ s osobou (mezi osobami) nezpůsobilou k právním úkonům by nebyl manželstvím.]

4. Pokud jde o všechny ostatní náležitosti vzniku (popř. existence) manželství, zejména slavnostnost a veřejnost sňatku, příslušnost (pokud nejde o vadu příslušnosti funkční) MNV aj., domnívám se, že svou podstatou (jde o vedlejší, formální, nikoli materiální náležitosti) nemohou, nebudou-li dány či splněny, přivodit ať už jakoukoli neplatnost manželství.

B. Přehled o úpravách v manželsko-rodinných kodexech evropských socialistických států

Vzhledem k tomu, že kodexy nejsou, pokud jde o právní kvalifikaci vad manželství (ovšem ani pokud jde o jednotlivé druhy vad) jednotné,⁵⁵⁾ vycházím v tomto oddíle z dělení vad do tří okruhů — vady vzniku manželství spočívající jednak ve vadách formálních, jednak ve vadách prohlášení, a vady snoubenců, popř. jejich vztahů.

Uzavírání manželství..., pas.), neboť v situaci, kdy přijmeme možnost použití OZ pro vznik manželství, čímž se vyjasní mnohé pochybnosti o sňatečném projevu vůle, došlo by jen k namnožení rozlišování, dělení, institutů, termínů atd.

⁵⁵⁾ Protože se v této stati nemohu podrobně zabývat problematikou podstaty neplatnosti, nicotnosti, popř. jiné vadnosti právních úkonů vůbec a uzavření manželství a manželství zvlášť v tom kterém právním řádu, je též bezdůvodné uvádět přehledy o důvodech neplatnosti atd. podle právních řádů jednotlivých států, popř. jejich srovnání z tohoto aspektu. Pouze pro ilustraci uvádím řešení v KBS RSFSR (1) a FGB NDR (2):

Ad 1: Nicotné (v našem slova smyslu), tedy neexistentní, je (pouze) takové „manželství“, které vzniklo jinak než registrací (čl. 13). Čl. 15 obsahuje tzv. předpoklady k uzavření manželství (oboustranný souhlas partnerů a dovršení sňatkového věku), čl. 16 uvádí tzv. překážky uzavření manželství (jiné manželství, přibuzenství, adoptivní přibuzenství, nezpůsobilost k právním úkonům pro duševní poruchu nebo slabomyslnost). Podle čl. 43 může být prohlášeno za neplatné to manželství, při jehož vzniku, resp. trvání nebyly splněny podmínky uvedené v čl. 15 a 16. Přitom vzájemný souhlas nupturientů je interpretován značně extenzivně, tj. jde nejen o souhlas sám, ale i o svobodný projev vůle (prostý omylu, podvodu, výhrůžky, násilí). Za neplatné se dále pokládá tzv. manželství fiktivní (neplatnost se prohlašuje pro podvod; otázku, zda je nutný ze strany obou snoubenců oproti např. kodexům Lotyšské SSR, Litevské SSR, Tádžické SSR, KBS výslovně neřeší. Manželství prohlášené za neplatné se považuje za neuzavřené (ex tunc) — srov. rozh. Nejvyššího soudu RSFSR č. 1/1970. Sovětská teorie (srov. např. A. Beljakova: Nedejstvitelnost braka. Socialističeskaja zakonnosť 6/1971, str. 51 a násl.) dále stojí na stanovisku, že manželství lze prohlásit za neplatné i po jeho rozvodu.

Ad 2 — FGB: Nicotnost v našem slova smyslu nezná. Manželství uzavřené bez souhlasného prohlášení před příslušným orgánem a bez zápisu tohoto prohlášení v přítomnosti snoubenců do knihy manželství (§ 6 odst. 1) je stejně vadné jako manželství uzavřené přes existenci překážky (zákazu) manželství (jiné manželství, přibuzenství, adoptivní přibuzenství, nezpůsobilost k právním úkonům — § 8). V žádném případě nelze manželství pokládat za vadné, pokud tato okolnost není pravoplatně zjištěna soudem. Mezi podmínkami platného manželství nefiguruje věk — teorie NDR stojí na stanovisku, že vzhledem k nedostatku příslušného ustanovení je třeba takové manželství pokládat vždy za platné, pokud je ovšem platný sám projev vůle snou-

1. Zákoníky shodně považují uzavření manželství *jinak než ve formě zákonem stanovené* za skutečnost způsobující vznik manželství *neexistujícího*. (V tomto směru existují pouze dvě výjimky — kodexy NDR a Albánie, které tuto skutečnost řadí mezi ostatní důvody neplatnosti manželství, tj. např. vedle jiného manželství, příbuzenství atd.)

Kromě § 12 MRK, který prohlašuje za nicotné manželství, při jehož uzavření nejednal oprávněný úředník matričního orgánu, a manželství, při jehož uzavření nebyli přítomni současně oba nupturienti, a čl. 40 ZZM, který neplatností, resp. nicotností sankcionuje nepřítomnost obou snoubenců, popř. jednoho a zástupce druhého, neuvádějí kodexy jiné formální vady sňatku. To znamená, že podobně jako ZR nepovažují za překážku vzniku platného manželství např. nedostatek žádosti o uzavření manželství, nedodržení popř. stanovené deliberační lhůty, uzavření manželství u místně nepřislušného orgánu, nepřítomnost svědků, nedostatek tzv. ostatních prohlášení atd.⁵⁶⁾

2. Další okruh vad manželství tvoří vady úkonů, které byly dříve souhrnně nazývány „manželský konsens“ a pro něž dnes používáme nejspíš termínu *vady „projevu vůle, který je podstatou prohlášení o vstupu do manželství“*. Tyto vady můžeme zásadně rozdělit do dvou skupin: jde jednak o „dissens“ mezi snoubenci, tedy o *neshodu vnitřní vůle* nupturientů, jednak o *simulovaný projev vůle*, který je podstatou fiktivního manželství.

Především je třeba říci, že ani zdaleka ne všechny kodexy tuto otázku upravují, resp. že ne všichni zákonodárci dosud, nebo snad lépe — vůbec, uznávají potřebu normativní úpravy tohoto aspektu. Za povšimnutí též stojí okolnost, že se, zejména pokud jde o první skupinu, jedná o státy balkánské, tedy o země, kde je možno potřebu předmětné úpravy do značné míry a priori předpokládat.

a) Na prvně uvedenou skupinu pamatují zákoníky BLR (čl. 17 BKSB), RSR (čl. 21 RKR), SRFJ (čl. 15 a 42 ZZM) a Albánie (čl. 26, 32 a 33). Nedostatek vůle k manželství jako základní předpoklad neplatnosti prohlášení o vstupu do manželství uvádí pouze jediný — zákoník albánský. Pokud jde o omyl buď v osobě, nebo v podstatných vlastnostech nupturienta, uvádějí jej RKR, ZZM a alb. kodex. A konečně důvodný strach, výhrůžky a násilí zmiňují jako důvod vadnosti vzniklého manželství všechny citované kodexy.⁵⁷⁾

bence, tj. pokud je snoubenec obecně, tj. podle občanského zákoníku způsobilý k právním úkonům (srov. Familienrecht, Lehrbuch, Berlin 1976, str. 126 a násl.).

⁵⁶⁾ Na tomto místě je třeba zmínit ještě ustanovení čl. 16 KRO, které je svým způsobem velmi zvláštní; říká totiž: „Jestliže bylo manželství uzavřeno prostřednictvím zplnomocněnce, může zplnomocnitel požadovat prohlášení manželství za nicotné, když nebylo předloženo soudní povolení pro odevzdání prohlášení nebo když plná moc nebyla platná nebo byla-li účinně odvolána. Manželství přesto nemůže být z tohoto důvodu prohlášeno za nicotné, když manželé žijí již v manželském společenství.“

⁵⁷⁾ Oproti KBS obsahují některé republikové kodexy SSSR zvláštní předpisy, které prohlašují za neplatné manželství uzavřené bez souhlasu jednoho z manželů (čl. 48

Uvedené zákoníky také vesměs stanoví lhůtu, v níž je třeba podat žalobu, popř. jinou žádost o prohlášení vadnosti manželství z předmětných důvodů.⁵⁸⁾

b) Vadu prohlášení spočívající v simulaci projevu vůle, kde nupturienti nemají úmysl spolu manželsky žít a kdy uzavření manželství má být jen cestou k získání nějaké výhody, uvádějí zákoníky RSFSR (čl. 43 KBS), SRFJ (čl. 43 ZZM) a Albánie (čl. 31). (Podle rozsudku Nejvyššího soudu RSR č. 1732 z 15. 12. 1970 Sb. rozh. z roku 1971 č. 55 str. 171 platí i v RSR pravidlo o vadnosti z takových důvodů uzavřeného manželství.)⁵⁹⁾

3. Třetí okruh vad manželství tvoří ty *překážky, které spočívají ve vadách samých snoubenců, popř. v určité kvalitě jejich vzájemných vztahů*. Všechny zkoumané zákoníky, i když se také zde od sebe navzájem liší, shodují se bez výjimky alespoň ve třech bodech: všechny pokládají za okolnosti bránící manželství jiné trvající manželství jednoho či obou nupturientů, určitý stupeň příbuzenství mezi nupturienty a určitý charakter (stupeň) duševní choroby či zaostalosti.

a) Otázku *jiného manželství* není třeba podrobněji rozebírat; její podstata i řešení je shodné s tím, co známe z čs. ZR. Obdobné je i řešení otázky konvalidace v tomto případě.

b) Velké odlišnosti už ale například jsou v otázce *sňatkového věku*. Předně podle zákoníku NDR⁶⁰⁾ nelze nedostatek sňatkového věku považovat za okolnost vylučující uzavření platného manželství. Pokud jde o výši věku a případnou možnost jeho snížení, můžeme se v manželsko-rodinných kodexech evropských socialistických států setkat snad vůbec se všemi možnými úpravami: zákoník RSFSR (čl. 15 KBS),⁶¹⁾ BLR (čl. 8 BKSB), SRFJ (čl. 21 ZZM) a NDR (§ 5 odst. 4 FGB) stanoví pro muže i pro ženu stejnou sňatkovou hranici — 18 let (přitom prvé dva s možností snížení věku u obou až o dva roky, ZZM nejnižší možnou hranici neuvádí, FGB ustanovení o možnosti snížit sňatkový věk neobsahuje). Ostatní kodexy stanoví věk odchýlně pro muže a pro ženu: RKR (čl. 4), MRK (čl. 10) a albánský kodex (čl. 8) 18 a 16 let (prvně jmenovaný s možností snížení

Lotyšské SSSR), z donucení nebo podvodem (čl. 46 Tádžické SSR, čl. 61 Uzbecké SSR atd.).

⁵⁸⁾ Zákoníky zde nejsou jednotné — BKSB a ZZM stanoví jednorroční lhůtu, která běží od uzavření manželství, RKR a albánský kodex mají lhůtu šestiměsíční, počítanou ode dne, kdy omyl vyšel najevo, nebo kdy skončilo násilí, výhrůžky, popř. jimi vyvolaný strach, resp. tříletou ode dne uzavření manželství (Albánie).

⁵⁹⁾ Srov. WGO 1975, str. 76.

⁶⁰⁾ Srov. pozn. 55.

⁶¹⁾ Všechny sovětské republikové zákoníky o manželství a rodině (Zásady stanoví hranici 18 let s možností snížení až o dva roky podle zvyklostí, tradic a potřeb té které republiky), s výjimkou ukrajinského (čl. 16) a uzbeckého (čl. 18), kde je sňatkový věk pro ženy o jeden rok nižší, stanoví hranici 18 let a všechny také, s výjimkou uzbeckého, připouštějí ve výjimečných případech snížení věku o 1 rok (některé pouze pro ženy). Cit. podle M. V. Matěrova: Pravovoje regulirovanije poniženija vozrasta lic vstupajuščich v brak. Sovets. gosud. i pravo 1/1976, str. 125 a násled.

věku pro ženu na 15 let, druhý pro oba až o dva roky), KRO (čl. 10) 21 a 18 let (s možností snížení na 18 a 16 let).

Kodexy také různě řeší otázku neplatnosti manželství pro vadu věku. V některých kodexech (NDR, SRFJ, Albánie) takové ustanovení chybí; lze tedy soudit (za nedostatku výslovné úpravy), že manželství je přesto platné. KBS (čl. 45) a MRK (§ 15 odst. 3) umožňují prohlášení takového manželství za neplatné na návrh nezletilého manžela popř. i tehdy, když již původně nezletilý zletilosti dosáhl; podobně stanoví i BKSB (čl. 18), ovšem s podmínkou, že se dosud manželům nenarodilo dítě nebo že manželka není těhotná. Ustanovení obdobné § 13 našeho ZR obsahuje čl. 20 RKR. Zvláštní ustanovení má KRO (čl. 10): Manželství uzavřené přes nedostatek sňatkového věku může být za nicotné prohlášeno jen tehdy, dokud dotčený manžel nedosáhl stanoveného věku. Pokud je pak manželka těhotná, může o nicotnost manželství žalovat jen ona sama.

c) Stejně jako náš ZR přistupují k *příbuzenským vztahům* kodexy RSFSR (čl. 16 KBS), NDR (§ 8 FGB výslovně zmiňuje i polorodé sourozence) a PLR (čl. 14 KRO). Všechny ostatní kodexy zakazují uzavření manželství v pobočné linii až do 4. stupně, s případnou možností dispensu pro stupeň čtvrtý (srov. např. čl. 6 RKR, § 8 MRK).⁶²⁾

Ve všech zákonících jsou překážkou manželství také vztahy vzniklé *adopcí*, pokud osvojení trvá,⁶³⁾ ovšem zpravidla — oproti příbuzenství — pouze v rozsahu známém u nás.

Pro existenci vztahu *poručenství* zakazují manželství RKR (čl. 8), ZZM (čl. 22) a albánský kodex (čl. 14), pro *švakrovství* pak KRO (čl. 14), MRK (§ 8), ZZM (čl. 19) a alb. zákoník (čl. 13).⁶⁴⁾

Otázku prohlášení manželství, uzavřeného proti výše uvedeným zákazům, za neplatné řeší zákoníky opět různě: např. MRK (§ 8 odst. 2) připouští pro osoby příbuzné ve 4. stupni postranní linie a osoby sešvakřené i dodatečný souhlas, resp. dispens, ZZM (čl. 22) sice zakazuje manželství, existují-li vztahy osvojení a poručenství, ale takové manželství nemá být za neplatné prohlašováno atd.

d) Nejruznější řešení obsahují zákoníky i ve směru *nedokonalého duševního, popř. jinak vadného zdravotního stavu* nupturienta a vlivu takové vady na manželství. Předně jsou tu úpravy (čl. 16 KBS, § 8 FGB, §§ 10 a 11 MRK a částečně i čl. 38 ZZM, čl. 11 KRO a čl. 9 písm. b BKSB), které jako okolnost vylučující uzavření platného manželství stanoví nezpůsobilost k právním úkonům, resp. omezenou svéprávnost (pro duševní

⁶²⁾ ZZM je jediným kodexem, který má výslovné ustanovení o tom, že mimo-manželské i manželské příbuzenství jsou stejným důvodem bránícím uzavření platného manželství (čl. 20).

⁶³⁾ Výjimkou je ZZM, který (v čl. 22) stanoví, že uzavřením manželství mezi osvojenцем a osvojitelem se osvojení ruší.

⁶⁴⁾ Ke stanovení překážky švagrovství je ovšem nepochybně třeba se postavit záporně. V dnešní společnosti nemůže být opodstatněno ani svými hlubokými historickými kořeny.

chorobu, slabomyslnost apod.).⁶⁵⁾ Další kodexy nevycházejí při stanovení záповědi ze stanoveného osobního stavu, ale přímo ze stavu zdravotního. Mezi důvody neplatnosti manželství se uvádějí duševní nemoci, popř. duševní slabost, i občasná (srov. např. čl. 12 KRO, čl. 10 albán. kodexu). [Poněkud odchylně od ostatních stanoví čl. 10 RKR překážku manželství pro určité nemoci (nejen duševní) odkazem na zvláštní předpisy.]

Zvláštní zdůraznění vyžaduje čl. 9 písm. c BKSB, který stanoví: „Manželství nemohou uzavřít osoby, jež jsou postiženy chorobou, která může vést k vážnému nebezpečí pro život nebo zdraví potomků anebo život či zdraví druhého manžela, mimo případ, kdy tato okolnost byla druhému manželu známa.“

Pokud občan nebyl zbaven svéprávnosti, připouští kodexy zásadně uzavření manželství za obdobných podmínek jako § 14 ZR (srov. např. čl. 12 § 1 KRO). Žalobní legitimaci v těchto případech dávají některé zákoníky oběma manželům (např. cit. ust. KRO, čl. 18 BKSB), jiné jen zdravému manželovi (čl. 36 alb. kodexu), další jen postiženému (§ 15 odst. 4 MRK).

ZÁVĚREM – NĚKOLIK ÚVAH DE LEGE FERENDA O VZNIKU MANŽELSTVÍ A DŮVODECH JEHO NEPLATNOSTI V ČSSR

V předešlých třech kapitolách jsem již na několika místech naznačila svou, možná pouze domněnku o tom, že platná právní úprava předmětných otázek by jednak měla a jednak i mohla být v určitých směrech doplněna nebo též pozměněna. Chtěla bych na tomto místě (alespoň v bodech) tyto zmínky shrnout, vytknout některé otázky, o něž by měla být právní úprava — podle mého mínění — rozšířena, podrobněji vyložit důvody, které mne k úvahám vedly, a nastínit popřípadě varianty řešení.⁶⁶⁾ 1. Předně (vzato systematicky podle postupu v předchozích kapitolách) je zde otázka tzv. *rozhodovací lhůty*. Nelze nevidět, že právě jejím zavedením by vznikl institut, který by s největší pravděpodobností představoval po všech stránkách nejvhodnější právní prostředek proti překotným, unáhleným sňatečným rozhodnutím.⁶⁷⁾ Je sice pravda, že určitou variantu

⁶⁵⁾ MRK (§ 11 odst. 2) připouští konvalidaci, jestliže se zdravotní stav postiženého zlepší natolik, že mu bude způsobilost k právním úkonům navráćena.

⁶⁶⁾ Není žel možné opřít se při těchto úvahách o rozsáhlejší poznatky soudní praxe. Ve skutečnosti jediným, alespoň částečně této problematice týkajícím se materiálem je Zpráva občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČSR z 31. 5. 1976 (CpJ 179/75) uveřejněná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek z r. 1976 pod č. 30) — „K řízení a rozhodování o povolení uzavřít manželství podle § 13 odst. 1 zákona o rodině a § 194 obč. soudního řádu“.

⁶⁷⁾ Pochybuji o správnosti závěru J. Haderky (Uzavírání manželství..., str. 47 a násl.), že k řešení těchto a podobných otázek by obdobně mohla sloužit i sekularizovaná edicta matrimonialia. Domnívám se totiž, že ani jedno z míst, která autor pro vyhlášení uvažuje, nedává záruku opravdové publicity a edicta by se brzo stala

takové lhůty můžeme vidět v době, která — obvykle — uplyne od podání žádosti o uzavření manželství do dne sňatku; taková lhůta však, jako pouze faktická, nemůže mít naprosto žádný kladný vliv na snoubence ani ve směru jejich pocitu o nějaké zvláštní vázanosti, ani pokud jde o jejich snahu lépe poznat v této době svého partnera, ani v jiných aspektech.

Pokud jde o *obligatornost* rozhodovací lhůty, domnívám se, že by bylo možné ji stanovit dispenzabilně při existenci závažných důvodů, popř. jako dispenzabilní až na určitou minimální lhůtu. To však již souvisí s otázkou délky této lhůty. Sama bych se přimlouvala spíše za lhůty delší (např. 3 až 4 měsíce) s možností zkrácení např. na 30, popř. i 15 dní.

O aktuálnosti stanovení deliberační lhůty nás může mj. přesvědčit i nedávná novela MRK (srov. výše). Také zkušenosti NDR jsou v tomto směru pozitivní.⁶⁸⁾ Soudím proto, že i náš zákonodárce by se měl nad touto otázkou zamyslet.

2. Dále je myslím třeba zastavit se u tzv. *předsňatkových prohlášení*. Stranou ponechávám otázku podstaty jednotlivých sňatečných prohlášení i otázku vlivu vad, popř. neexistence těchto prohlášení, na platnost a existenci manželství a chci se zabývat pouze prohlášením snoubenců o tom, že oba navzájem znají svůj zdravotní stav.

Není nikdy dost, co bylo řečeno a napsáno o vlivu zdraví manželů na jejich spokojený život, na harmonii, pevnost a trvalost jejich životního společenství, na existenci, počet, zdraví a vývoj budoucí generace. Nelze podceňovat ani dosah ani rozsah tohoto vlivu. Nejde přece jen o vady duševní, s nimiž zákon (alespoň v určité míře) počítá a snaží se jejich působení když ne úplně vyloučit, tedy aspoň omezit. Daleko spíše zde hrají roli všechny nemoci ostatní, které ohrožují zdraví naší společnosti, zejména proto, že smrtí poškozeného jedince, který zanechal potomky, tato nemoc nezmizí ze světa, její nositel je tu dále mezi námi.

Současně zná medicína řadu chorob,⁶⁹⁾ které jsou *dědičně přenosné* (jedná se o postižení, která jsou důsledkem poškození genetické informace), a dovede také určit, s jakou pravděpodobností budou těmito nemocemi postiženi i potomci nemocných. Existují totiž choroby, kterými nemusí trpět žádný z partnerů, a může být i určitá záruka, že ani jejich děti jimi nebudou postiženy, u nichž se však každou další generací dále zmnožují recesivní defekty a mohou jimi trpět až vnuci původních

jen zatěžující formalitou. Žel v dnešní době není především úřední deska národního výboru zejména v městských aglomeracích tím, čím bylo obdobné zařízení církevní. S autorem je však třeba naprosto souhlasit v tom, že značný vliv by takový institut mohl mít na vědomí a svědomí partnera v tom směru, že by jej vedl k větší svědomitosti a otevřenosti při sdělování informací o své osobě. Na druhé straně však zase vyvstává otázka, zda okruh osob, kterých by se tento vliv nedotkl, není prakticky shodný s okruhem osob, které by některé informace o sobě zamlčeli v každém případě.

⁶⁸⁾ Srov. Familienrecht, str. 127 a násl.

⁶⁹⁾ Srov. např. J. Klein: Molekulární základy dědičnosti. Orbis, Praha 1964; H. Kalmus: Otázky genetiky. Praha 1967; M. Černý: Rodina a dědičnost. Orbis, Praha 1971.

partnerů, spojí-li se jejich potomci s nositeli podobně poškozených genetických informací.

Další nebezpečí plyne z toho, že dnešní pokročilá lékařská věda — založená zejména na výzkumech z oblasti mikrobiologie a genetiky — je schopna odstranit dědičné vady u konkrétního jedince (většinou jde o menší vady navenek viditelné, např. rozštěp rtu), ale tento jedinec nese genotypově svou vadu dále a namnožuje poškozené genotypy (tj. celky genetické informace).

Vzhledem k těmto skutečnostem a také proto, že téměř každá abnormalita (a nemoc zejména) manželského partnera může vést dříve nebo později ke svízelným v soužití muže a ženy, je třeba považovat za naprosto nezbytné, aby se budoucí manželé podrobně seznámili s tím, co je může čekat, resp. co může čekat jejich společné děti, popř. i děti jejich dětí, a jaké riziko může plynout nebo skutečně plyne ze sňatku s konkrétním partnerem.

ZR (§§ 2 a 6) sice povinnost k tomu stanoví a její splnění zajišťuje i formulací institutu prohlášení o znalosti zdravotního stavu. Již dříve (v kapitole I.) jsem uvedla, že bezsankčnost (imperfektnost) těchto norem nepovažuji za správnou. Na druhé straně jsem si však vědoma toho, že případné sankcionování (bez ohledu na diskutabilitu charakteru, resp. druhu sankce) by nemělo smysl bez právně institucionální úpravy opatření, která by snoubencům umožnila a společnosti zajistila již předem, tj. před uzavřením manželství, splnění povinností stanovených v §§ 2 a 6 ZR. Mám na mysli zejména⁷⁰⁾ instituty předšňatkového poradenství a popřípadě i obligatorních předšňatkových prohlídek.

Pokud jde o *předmanželské poradenství*, bylo již mnoho vykonáno.⁷¹⁾ Existence a činnost poraden se vžila, lidé si zvykli předmanželské poradny navštěvovat, některé soudy dříve, než rozhodnou o povolení uzavřít manželství nezletilému, požadují, aby navrhovatel, popř. i jeho budoucí partner, předmanželskou poradnu navštívili; domnívám se však, že je to stále ještě velmi málo.

Je pravděpodobné, že za tohoto stavu by zavedení *povinných předmanželských prohlídek* mohlo vyvolat bouřlivý ohlas, ne však zřejmě jednoznačně negativní. Jsem si vědoma toho, že realizace takového předpisu by např. předpokládala předchozí rozšíření počtu nebo i reorganizaci těch zdravotnických, popř. i jiných zařízení, která by mohla být prováděním prohlídek pověřena. Náklady, které by si taková změna vyžádala, by mohly dosáhnout i značné výše. Bylo by však přece možné zavést (nejspíše postupně) i takový systém, kdy testování na určité nemoci by se provádělo u každého občana od určitého věku (např. v rámci povinných prohlídek dětí a mládeže), přičemž druhy těchto nemocí by byly stanoveny právě s ohledem na jejich význam, popř. stupeň významu pro zdraví bu-

⁷⁰⁾ Jistě nejde o jediná možná opatření; srov. k tomu např. J. Haderka: Moderní genetika a naše současné rodinné právo. AUC — Iuridica 2/1973.

⁷¹⁾ Srov. k tomu např. usnesení vlády ČSR č. 27/1972, usnesení vlády ČSR č. 137/1972 o výchově k manželství a rodičovství, usnesení vlády ČSR č. 267/1973 o předmanželském poradenství.

doucího manželství a rodiny. Oddávajícimu, popř. matrikáři by pak bylo třeba předložit pouze potvrzení zdravotnického zařízení o tom, že snoubencům bylo umožněno seznámit se se svou zdravotní dokumentací a že se tak skutečně stalo.⁷²⁾

3. V kapitole III. jsem se dost podrobně zabývala otázkou *vlivu vad vůle a jejího projevu v prohlášení* muže a ženy o vstupu do manželství s tím závěrem, že by bylo třeba připustit možnost *subsidiárního použití ustanovení OZ* o právních úkonech. Na tomto místě bych chtěla pouze zdůraznit, že by bylo též záhodno, aby se taková možnost promítla výslovně do textu ZR, neboť za současného stavu může být tato otázka pouze předmětem diskusí nebo i sporů právních teoretiků, což zřejmě k vlastnímu legislativnímu řešení a odstranění pochyb v praxi nepřispěje.

Obdobný problém existuje také v otázce aplikace ustanovení OZ na institut *plné moci*, resp. vůbec použití ustanovení OZ na specifický právní vztah *zastoupení* při uzavření manželství zmocněncem, zejména v těchto směrech: jaká osoba (ve vztahu k zastoupenému snoubenci) může být zmocněncem, jak vzniká a zaniká toto zvláštní zastoupení, jaký vliv má nedodržení stanovených náležitostí plné moci na právní platnost zmocnění, a tím i na platnost, popř. existenci sňatku a manželství.

Podstatou i následky řešení blízkou otázkou je i charakter *vlivu nedodržení některých obsahových a formálních náležitostí tzv. předšňatkových úkonů* i sňatku na platnost (existenci) manželství. V současné době je celkem zřejmé, jak již bylo dříve řečeno, že negativní právní následky takové pochybení nemá. Je to však správné? Touto otázkou nemírím ani na veřejnost a slavnostnost sňatku, ani na přítomnost dvou svědků, asistenci pověřeného funkcionáře atd., ale především na prohlášení o příjmení manželů, popř. příjmení jejich dětí; úpravu nepovažuji (srov. kapitola I.) v tomto směru za úplnou a domnívám se, že zejména ve směru zajištění výkonu (učinění) těchto prohlášení by bylo lze ZR, popř. vyhlášku č. 22/1977 Sb. doplnit.

4. Poslední otázkou, kterou se zde chci zabývat, je *obsah a rozsah důvodů neplatnosti* (popř. jiné vadnosti) *manželství*. Nemám na mysli rozšíření počtu manželských překážek, tedy okolností bránících vzniku platného manželství, stanovených v ZR (i když např. o překážce manželství mezi osobami navzájem spojenými poručenstvím, resp. opatrovnictvím, pěstounstvím, anebo mezi osobami, mezi nimiž existuje vztah podle § 45 odst. 1 ZR, popř. i o impedimentu impotentiae coeundi by bylo asi vhodné v tomto směru uvažovat — srov. dále). Jde mně spíš o způsob vymezení některých důvodů neplatnosti, zejména pro určitá zjištění, která lékařská věda v posledních letech učinila, a také pro některé, celkem nesporné, faktory společenskoetické.

⁷²⁾ Domnívám se, že by zavedení takového systému nebylo nijak zvlášť obtížné, už jen s ohledem na to, že u generace, která právě dosáhla sňatkového věku, a dokonce i u generace o něco starší, je již nyní sledována z hlediska dědičnosti nejen diagnóza osobní, ale i anamnéza rodinná.

V prvé řadě se to týká překážky manželství z důvodů *příbuzenství*. Již na počátku této kapitoly bylo uvedeno, jaké nebezpečí plyne ze sčítání, resp. násobení poškozených genotypů. Zamysleme-li se pak z tohoto aspektu nad tím, že ZR benevolentně povoluje bez dalšího sňatek mezi kolateráty ve 3., 4. a dalších relativně velmi blízkých stupních příbuzenství, musíme nutně dospět k závěru, že v případě genetického poškození společného předka, nebo dokonce více ascendentů, musí manželství potomků vést nejen k zcela nevyhnutelnému (typově shodnému) porušení genetické informace, ale i k nárůstu této poruchy.

Domnívám se proto, že úprava překážky příbuzenství tak, jak ji známe z některých jiných manželskorodinných úprav evropských socialistických (ale i kapitalistických) států, by mohla být příkladem hodným následování i pro našeho zákonodárce, ať již by měla být záповeď v tomto širším rozsahu formulována jako dispensabilní nebo nikoli.

Další otázkou je *výše manželského, resp. sňatkového věku*. (Přitom se nechci zabývat otázkou maximální věkové hranice pro uzavření manželství, ani otázkou maximálního přípustného věkového rozdílu mezi manželi, nýbrž pouze problémem minimální věkové hranice.)

Stanovení takové výše totiž souvisí nejen s fyzickou, psychickou a subjektivně společenskou úrovní jednotlivce, s objektivně společenskými, geografickými a historickými faktory, ale i s otázkou způsobilosti občanů k právům a právním úkonům, a to nejen v oboru působnosti práva manželského, popř. rodinného a občanského, ale i v dalších oborech. Nemyslím, že v dnešní době jsou to důvody fyzické vyspělosti, ale daleko spíše faktory psychické a sociální (duševní nezralost pro manželství, nezkušenost, nedostatečné hmotné zajištění, nebo vůbec nedostatek materiálního zázemí atd.), které představují hlavní „stimuly“ pro úvahu o zvýšení věku pro vstup do manželství.

Před jakoukoli úpravou sňatkového věku je tak třeba uvážit nejen zájem na zdraví konkrétního jednotlivce, jeho partnera a jejich dětí, ale i zájem společnosti na zdravém vývoji sebe samé; a tento vývoj, resp. jeho charakter, není jen součtem vlastností jednotlivých občanů a jednotlivých rodin. A právě z tohoto důvodu, i když bych se zde chtěla připojit k těm, kdo se přimlouvají za zvýšení sňatečné věkové hranice, připouštím obtížnost takového opatření. Koneckonců ani rozvodové statistiky nesvědčí jednoznačně o tom, že to jsou především tzv. mladá manželství, která počet rozvodů zvyšují.⁷³⁾

⁷³⁾ Na tomto místě bych se chtěla zastavit ještě u jedné otázky, jejíž podstata je zdánlivě zcela opačná tomu, co bylo právě o věku řečeno a bude dále uvedeno o duševní poruše. V obou těchto případech zákon stanoví, že nebude-li manželství, jemuž tyto okolnosti (tedy nedostatek věku nebo duševní porucha) brání, uzavřeno se souhlasem soudu, bude (pokud tu nejsou určité nové skutečnosti) prohlášeno za neplatné. Domnívám se, že by v tomto případě zásadně bylo možno doplnit ZR i ustanovením o tom, že soud může povolení k sňatku udělit i dodatečně, tedy např. i po podání návrhu, resp. vůbec po zahájení řízení o neplatnost manželství. Jsem totiž toho mínění, a to platí zejména pro překážku nedostatku věku, že by nebylo

Poslední překážkou, o níž bych se chtěla zmínit, je okolnost *duševní nezpůsobilosti*, resp. vůbec určitého stupně abnormality zdravotního stavu ve vztahu ke sňatku a existenci manželství. I když připustíme (jak jsem uvedla v pozn. č. 52), že § 14 míří termínem „duševní porucha“ i na duševní zaostalost, je okruh nemocí bránících vzniku manželství, popř. nemocí, jejichž výskyt nebo existence může vést k prohlášení manželství za neplatné, poněkud úzký.⁷⁴⁾ Nemám na mysli jen nejrůznější druhy venereckých nemocí a sexuálních úchylek, ale i mnohé choroby jiné, zejména dědičně přenosné, tuberkulózu atd., které na manželství a jeho zdravý vývoj od počátku nepochybně mají nebo v nejlepším případě potenciálně v sobě nesou nebezpečí negativního vlivu (a to i pro futuro, tj. pro potomky).

Domnívám se, že vhodnou formulací takto rozšířené překážky (např. shodně s dnešním § 14 ZR, popř. i podle v kap. III. cit. čl. 9 písm. c BKSB) by bylo lze bez vážnější újmy intimity nupturientů přispět k zdravému vývoji jednotlivců i celé společnosti.⁷⁵⁾

Stat byla dokončena v červnu 1976, doplněna v červenci 1977.

SEZNAM VYBRANÉ LITERATURY

- Beljakova A.: Nedejstvitelnost braka. Socialističeskaja zakonnost' 6/1971.
Bratus N. S., Orlovskij P. J.: Kommentarij k kodeksu o brake i semje RSFSR. Moskva 1971.
Černý M.: Rodina a dědičnost. Orbis, Praha 1971.
Dějiny sovětského státu a práva. Orbis, Praha 1963.
Denzinger-Schoenmetzer: Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum, 1967.
Dunovský J.: Správní řízení (komentář). Praha 1969.
Engels B.: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. Velká knihovna marxismu-leninismu 11, Svoboda, Praha 1948.

správné vyslovovat povinně (v souladu s dnešním zněním zákona) neplatnost manželství např. tam, kde pro uzavření manželství byly důležité důvody (např. těhotenství snoubenky), manželství bylo uzavřeno bez souhlasu soudu, a posléze důležité důvody odpadly (např. došlo k přirozenému potratu), manželé spolu dále manželsky žijí a přejí si mít děti, manželka však není dosud znovu těhotná.

⁷⁴⁾ Neztotožňuji se s míněním J. Haderky (Uzavírání manželství..., str. 159), že „impotenci, sterilitu, sexuální deviace i perversity lze úspěšně uplatnit jako důvody rozvodu...“. Uvědomuji si sice, že pro soud může být jednodušší rozhodnout o návrhu na rozvod (a tedy omezit se jen na zjištění, popř. dokázání vážného rozvratu vztahů mezi manželi, byť je zřejmé, že v těchto případech je vážný rozvrat sekundární) než o návrhu na prohlášení manželství za neplatné pro důvody tohoto druhu (a tedy zjišťovat, popř. dokazovat i skutečnosti impotence, sterility atd.). Tato okolnost by však neměla být rozhodnou pro zákonodárce. Platí zde totiž, myslím, obdobné, co jsem uvedla v souvislosti s vadami vůle při sňatku.

⁷⁵⁾ Právě uvedené poznámky nemají být vyčerpávající studií de lege ferenda v otázkách vzniku a neplatnosti manželství, neobsahují také řešení jediné možná a snad ani ne docela správná. Vzhledem k ostatnímu obsahu příspěvku jsem však považovala za potřebné zamyslet se nad nimi.

- Familiengesetze sozialistischer Länder. Staatsverlag der DDR, Berlin 1971.
- Glos J.: O rodinném právu nekonvenčně. Právník 7/1970.
- Glos J.: Rodinné poměry v zrcadle práva, Orbis, Praha 1974.
- Glos J. a kol.: Rodinné právo. Obzor, Bratislava 1975.
- Górecki J.: Unieważnienie małżeństwa. Kraków 1958.
- Gračeva V.: Zaključenje i rastorženje braka. Socialističeskaja zakonnost 7/1976.
- Grandke A. u. Kol.: Familienrecht. Lehrbuch. Staatsverlag der DDR, Berlin 1976.
- Haderka J.: Právní ovlivňování předšňatkových negativních faktorů de lege ferenda. Soc. soudnictvo 2/1972.
- Haderka J.: Transsexualismus — některé statusové a rodinně právní problémy. Soc. soudnictvo 6/1972.
- Haderka J.: Moderní genetika a naše současné rodinné právo. AUC — Iuridica 2/1973.
- Haderka J.: Soudobé lékařství a jeho význam pro právní úpravu určování otcovství. Právní obzor 7/1975.
- Haderka J.: K některým otázkám řízení a rozhodování o povolení uzavření manželství nezletilcem. Soc. soudnictvo 1/1976.
- Haderka J.: Nová úprava maďarského rodinného práva. Soc. zákonost 7/1976.
- Haderka J.: K novelizaci polského rodinného práva. Soc. zákonost 10/1976.
- Haderka J.: Uzavírání manželství z hlediska právního. Academia, Praha 1977.
- Henner Kamil: Různění překážek manželských na veřejné a soukromé není kanonické. Praha 1899.
- Justinian — Corpus iuris civilis — Krüger, Mommsen — sv. 1—3, Berlin 1920, 1888, 1912.
- Kalmus H.: Otázky genetiky. Praha 1967.
- Klabouch J.: Rodina a manželství v minulosti. Orbis, Praha 1962.
- Klein J.: Molekulární základy dědičnosti. Orbis, Praha 1964.
- Knapp V.: Občanské a rodinné právo, III. Praha 1954.
- Kratochvíl V.: Rodinné právo v kocke. Práca, Bratislava 1974.
- Krčmář J.: Právo občanské, IV, Právo rodinné. Praha 1932.
- Lenin V. I.: Sovětská moc a postavení ženy. Spisy XXX.
- Loening E.: Geschichte des deutschen Kirchenrechtes. Strassburg 1878.
- Matěrova M. V.: Značeníje pravových norm o registraciji braka dlja ustojčivosti bračných otnošenij. Sov. gosud. i pravo 6/1973.
- Matěrova M. V.: Pravovojie regulirovanije poniženija vozrasta lic vstupajuščich v brak. Sov. gosud. i pravo 1/1976.
- Ústava (základní zákon) Svazu sovětských socialistických republik. Svoboda, Praha 1977.
- Nowelizacja kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (przemówienie sejmowe). Nowe Prawo 1/1976.
- Občanský zákoník. Orbis, Praha 1968.
- Obecný občanský zákoník platný v zemi české a moravsko-slezské. Praha 1935.
- Orlova N. V.: Pravovaja regulacija braka v SSSR. Nauka, Moskva 1971.
- Petruláková J.: Úvod do československého rodinného práva (I). Soc. soudnictvo 10/1972.
- Radvanová S.: Manželství a rodina. Orbis, Praha 1964.
- Radvanová S. a kol.: Žena a právo. Orbis, Praha 1971.
- Rjasencev V. A.: Semjejnoje pravo. Moskva 1971.
- Rodinné právo. Praha 1970.
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Warszawa 1966.
- Schulte J. F. v.: Handbuch des katholischen Eherechts. Tiessen 1855.
- Schulte J. F. v., Richter E. L.: Cannones et decreta Concilii Tridentini. Leipzig 1853.
- Schulte J. F. v.: Geschichte der Quellen und Literatur des kanonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart, 1881.
- Sverdlov G. M.: Sovetskoje semjejnoje pravo. Moskva 1951.

- Sverdlov G. M.: Manželství a rozvod. Orbis, Praha 1952.
 Sverdlov G. M.: Sovetskoje zakonodatelstvo o brake i semje. Moskva 1961.
 Šišigina N.: Uslovia i posledstvia priznanija braka nedejstvitel'nyh. Sovetskaja justicija 14/1975.
 Vaněček V.: Počátky práva a státu v Československu. Praha 1946.
 Voprosy kodifikacii. Moskva 1957.
 WGO z let 1965–1976.
 Zákon o právu rodinném. Komentované zákony. Orbis, Praha 1950.
 Zákon o rodině. Komentář. Orbis, Praha 1970.

MICHAELA ZUKLÍNOVA

Einige Fragen bezüglich der Entstehung der Ehe

INHALT

Die ständige Steigerung der Bedeutung der Ehe als der gesellschaftlich adäquaten Grundlage der Mutterschaft und der Familie — des fundamentalen Elements der Gesellschaft und des durch den Staat präferierten Zusammenlebens zwischen Mann und Frau — ruft gesetzmässig das Bedürfniss hervor, diese Institution ständig und immer wieder in allen ihren Aspekten und Ebenen zu untersuchen. Wenn auch zuzugestehen ist, dass die Möglichkeiten des Rechts (der rechtlichen Regulierung) in bezug auf die Ehe (als ein vor allem biologisches und soziales Phänomen) eigentlich recht gering sind, ist das Recht andererseits das einzige Mittel, das imstande ist, die Entstehung, die Dauer, bzw. auch den Untergang, der Ehe so zu beeinflussen, wie es den Erfordernissen der sozialistischen Moral entspricht. Im Bewusstsein dieser Tatsache ist der Artikel eben jenen (vor allem juristischen) Momenten, deren Einfluss in der angeführten Richtung besonders zur Geltung kommt, gewidmet.

(Jedes der drei Kapitel der Arbeit zerfällt in zwei hauptsächliche Teile: der erste Teil, der den Ausgangspunkt darstellt und grundlegend ist, wird jedes Mal der Untersuchung der Problematik aufgrund der Bestimmungen des tsch. Gesetzes über die Familie gewidmet, der zweite enthält eine Vergleichung der familienrechtlichen Regelungen in den europäischen sozialistischen Staaten.)

Das erste Kapitel behandelt die sog. der Entstehung der Ehe vorausgehenden Institute, d. i. jene Tatsachen, die eintreten müssen, bzw. jene Handlungen, die entweder die Verlobten oder eine dritte Person vornehmen müssen, damit man an die eigentliche Eheschliessung herangehen kann. Dazu gehört einerseits die Verlobung (heute — mit Ausnahme der DDR — ein rechtlich nicht geregeltes, jedoch lebendiges und angewandtes Institut), andererseits die sog. Deliberationsfrist (d. i. die Zeit, die zwischen der Überreichung des Gesuches um die Eheschliessung — um die Registrierung — und der Heirat — der Registrierung der Ehe — laut den Bestimmungen einiger Kodexe verlaufen muss, laut anderen verlaufen kann) und schliesslich die sog. Erklärung vor der Heirat (event. die Verpflichtung zur Vorlage eines Gesuches, bestimmter Belege usw.). Es handelt sich um die Erklärung der Verlobten (gegenüber dem die Eheschliessung vollziehenden Staatsorgan) darüber, dass ihnen keine Umstände, die ihrer Eheschliessung im Wege stehen, bekannt sind, die Erklärung, dass die Verlobten beiderseits über ihren Gesundheitszustand informiert sind und die Erklärung über den Namen der künftigen Eheleute, bzw. den Namen ihrer Kinder.

Das zweite Kapitel ist der eigentlichen Entstehung der Ehe, besonders der Form der Heirat gewidmet. Alle untersuchten Kodexe gehen vom Grundsatz aus, dass die Ehe vor einem Staatsorgan durch die beiderseitige übereinstimmende Erklärung des Mannes und der Frau, dass sie miteinander in die Ehe treten wollen, geschlossen wird. Die übereinstimmende, resp. gleichlautende Erklärung ist kein Vertragskon-

sens, sondern es geht um zwei beiderseitige und inhaltlich übereinstimmende auf die Eheschliessung hinzielende Willenskundgebungen, die die Verlobten einerseits einer gegenüber dem anderen, andererseits gegenüber dem (zuständigen) Staatsorgan abgeben. Eben diese Erklärung an und für sich stellt Form und Inhalt der Entstehung der Ehe dar (die analoge Funktion eines konstitutiven Rechtsaktes wird in der UdSSR durch die Registrierung der Ehe erfüllt). Das Staatsorgan, vor dem die Ehe geschlossen wird, ist das unterste Glied im System der Organe der Volksmacht, bzw. das Matrikenorgan (der örtliche Nationalausschuss, der Volksrat, Volksausschuss, resp. sein Leiter), dessen Zuständigkeit grundsätzlich durch den Wohnort der Verlobten gegeben ist. Die Kodexe erfordern weiter für die Heirat, dass diese öffentlich, feierlich, in Gegenwart zweier Zeugen, event. auch unter persönlicher Anwesenheit der beiden Verlobten (allerdings soweit nicht ausdrücklich die Vertretung zugelassen wird) erfolgt. In diesem Teil der Arbeit werden weiter eingehender die Fragen der sog. konsularischen Heirat, des Charakters der religiösen Trauungszeremonien usw. geprüft.

Mit den rechtlichen Mängeln der Ehe, resp. ihrer Entstehung, besonders mit der Ungültigkeit und Nichtigkeit (wobei zu erwägen ist, dass es sich um Begriffe handelt, die relativ sind in dem Sinne, dass man bei der Komparation der Kodexe in dieser Richtung nicht verallgemeinern darf) befasst sich das dritte Kapitel. Die Mängel lassen sich grundsätzlich in drei Gruppen einteilen. Die erste bilden die Mängel, die hervorgerufen werden durch eine solche Verletzung der Vorschriften, resp. eine solche Nichterfüllung ihrer Anforderungen, dass die Ehe, die entstehen sollte, überhaupt nicht entstanden — nichtig, putativ, Scheinehe, non matrimonium — ist. Die zweite Gruppe stellen die Mängel dar, die durch eine solche Nichtbeachtung der festgesetzten Erfordernisse verursacht wurden und die zur Folge haben, dass die Ehe zwar entsteht, aber, falls der Mangel festgestellt wird, als mit Nullität behaftet, ungültig, angesehen werden muss oder kann. Zuletzt gibt es dann noch die Mängel, die durch die Verletzung der gesetzlichen Anordnungen, Vorschriften und Bedingungen, deren Einhaltung jedoch rechtlich keinerlei Bedeutung hat, verursacht werden. In den rechtlichen Regelungen dieser Fragen in den einzelnen Ehe- und Familienkodexen besteht in dieser Richtung erhebliche Uneinheitlichkeit, beginnt mit der Auffassung der Mängel der Ehe und mit ihrer Zahl, ihrem Umfang und Inhalt endend.

Die Arbeit beschäftigt sich in diesem Abschnitt unter anderem auch mit der Problematik des Einflusses der Willensmängel der Verlobten auf die Gültigkeit resp. Existenz der Ehe und mit der Frage nach der Möglichkeit einer diesbezüglichen Anwendung des bürgerlichen Gesetzbuches.

Der letzte Teil der Studie ist den Erwägungen de lege ferenda über die Entstehung der Ehe und die Gründe ihrer Ungültigkeit in der CSSR gewidmet. Geprüft werden die Möglichkeiten, das Institut der Deliberationsfrist und der ärztlichen Untersuchungen zur Geltung zu bringen, sowie die Frage der Bedeutung der sog. Erklärungen vor der Heirat; gewertet wird Anzahl, Inhalt und Umfang der heutigen sog. Ehehindernisse. Unbestreitbar gilt sowohl für die vorbereitenden Institute wie auch für die Ursachen der Mängel der Ehe, dass es sich um Gebiete handelt, innerhalb deren der Staat vermittlels des Rechts auf gesunde Ehe- und Familienbeziehungen den grössten Einfluss nehmen könnte. Daher führen die Überlegungen zur Folgerung, dass zu erwägen ist, ob nicht einige kleinere Korrekturen des bestehenden Rechtszustandes angebracht oder notwendig wären.